

Virtuális történelem

***A Facebook és a történelem kapcsolatának
egy lehetséges olvasata***

MIA 610

Tartalomjegyzék

1	„Bejelentkezés”	2
2	Mi köze a Facebooknak a társadalomtörténethez?	4
2.1	Facebook: monumentális, változatos, nyilvános	5
2.2	A Facebook mint a társadalom formálójá.....	7
2.2.1	A Facebook társadalmi hatásai.....	7
2.2.2	A Facebook hatása a személyes életre	8
3	A történetírás múltja és jelene	11
3.1	A történelem hagyományos felfogása	11
3.2	A történelem posztmodern-kori megközelítése	13
3.2.1	„Nyelvi fordulat”	13
3.2.2	Prezentizmus	16
4	Hogyan használhatják a társadalomkutatók a Facebookot?	22
4.1	A Facebook kontextusba helyezése	22
4.1.1	Digitális kultúra.....	22
4.1.2	Digitális amnézia.....	24
4.2	A Facebook-profilok mint az emlékezet helyei.....	25
4.2.1	Facebook-profilon kirajzolódó élettörténet.....	26
4.2.2	Közösségi háló és társadalomkutatás	27
4.3	A kutatás tárgyává tett Facebook néhány jellemzője	28
4.3.1	Valóság, virtualitás, és jelenlét.....	28
4.3.2	Nyilvánosság és kontrollvesztés.....	30
5	„Kijelentkezés”	32
	Bibliográfia.....	33
	Könyvek, tanulmányok	33
	Hírek.....	36
	Online adatok, előadások	39
	Melléklet.....	40

1 „Bejelentkezés”

A Facebook-társadalom kommunikációja során – a Facebook-profilokon képek, videók, lájkok, megosztások, kommentek formájában tárolt –, spontán módon létrehozott nyers biográfiák és autobiográfiák milliói révén örökíti meg a jelent. Figyelembe véve az információs technikák és a hozzájuk kapcsolódó szokások dinamikus változását, valamint számolva azzal a lehetőséggel, hogy az említett adatbázis nem marad meg örökké, munkám során egy olyan interdiszciplináris projektet körvonalazok, aminek megvalósítása esetén a Facebookon tárolt adatok történetekbe rendezésével áthagyományozhatjuk kultúránk eme szegmensét.

Alaphipotézisem az, hogy a Facebook¹ átformálja a társadalmat, miközben archiválja ezt a folyamatot. Ennek megfelelően dolgozatomban azt vizsgálom, hogy a társadalomtudományoknak, ezen belül hangsúlyozottan a történetírásnak milyen lehetőségei rejlenek a Facebook tanulmányozásában. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy a mindennapi élet online reprezentációja hogyan segítheti a Facebook-felhasználók élettörténeteinek megírását, és hogy ezek a történetek a közösségi hálóba ágyazottan mennyire képesek társadalmi jelenségeket rekonstruálni, mintegy megörökítve azokat az utókor számára. Az a feltételezésem, hogy a felhasználók facebookozásuk során megalkotják saját történetük virtuális lenyomatát, így a Facebook az emlékek tárházává válik.

Kutatásom számos tudományterület határmezsgyéjén helyezkedik el. Csak néhányat említek meg a teljesség igénye nélkül: történettudomány, kommunikációtudomány, szociológia, antropológia, pszichológia, hálózattudomány és nyelvtudomány.² Mivel önmagában egyik említett tudományterület szakterminológiája és módszertana sem alkalmas észrevételeim keretét szolgáltatni, ezért munkám során a különböző szakkifejezéseket törekszem minél pontosabban körülhatárolni.

Azért, hogy ne a senki földjén mozogjon kutatásom, már most megjelölöm, hogy a Facebook adatbázisa meglátásom szerint mely jellemzőkkel leírható történetírói horizont számára nyit új perspektívát. Ennek megfelelően úgy gondolom, hogy a közösségi oldalt kutató történetíró a digitális kultúra tagjaként a közelmúlt eseményeinek Facebookon tárolt adatbázisát tanulmányozza más tudományágakkal közreműködve, és a feltárt összefüggéseket narratívákba rendezi. Egyrészt belső szemlélő, mivel maga is részese a tanulmányozott kornak és kultúrának, másfelől képes a távolságtartásra, mert rögzített adatokkal dolgozik, így jelenléte nem befolyásolja a rögzítési folyamatot. Kutatási tárgya divergens irányokba mutat: fókuszálhat egyetlen személy élettörténetének vizsgálatára, de a Facebook részletgazdag hálózati struktúrája alkalmas társadalmi jelenségek kutatására és megírására is.

¹ A Facebook kialakulásáról és történetéről lásd KIRKPATRICK, David: *The facebook effect. The inside story of the company that is connecting the world*. Simon & Schuster, New York–London–Toronto–Sydney, 2010.

² Michael Agar hasonló tudományos „zűrzavarral” szembesül, amikor egy kidolgozott élettörténet feldolgozásának kísérletével próbálkozik. Ennek ellenére állítja, hogy „törekedni kell a zűrzavar eloszlására, mert bár mindegyik irányzat mond valamit az életrajzi elbeszélésről, egyik sem mond eleget.” AGAR, Michael: Történetek, témák és háttérismeret: az életrajzi elbeszélés elemzésével kapcsolatos kérdések. In: *Az életrajzi módszer alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában*. (Szerk. Küllös Imola) (Documentatio Ethnographica 9.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982, 99–100.

Dolgozatom három fő részre tagolódik. Az első részben hírelemzés során indoklom, hogy a történetírásnak miért kell odafigyelnie a digitális kultúra Facebookhoz kötődő részére. A hírek szemléltetésével körvonalazom a közösségi oldalnak a társadalomra és az egyes személyek életére gyakorolt hatását. A második részben bemutatom a hagyományos és a poszt-modern történelemszemlélet között vibráló feszültséget. Itt körvonalazom azt a történelem-megközelítést, amelyik legitimé teszi a Facebook beemelését a történeti források sorába. A harmadik részben néhány olyan szempontra hívom fel a figyelmet, amellyel számolnia kell azoknak a kutatóknak, akik a közösségi oldal történeti jelegű tanulmányozásába kezdenek.

Dolgozatomat végigkíséri a gondolat, miszerint a közösségi oldal vizsgálata során a történettudomány más tudományágakkal együttműködve bekapcsolódhat abba a folyamatba, amelyben Barabási Albert-László szerint már nem az adatok összegyűjtése jelenti a legnagyobb feladatot, hanem az, hogy értelmezésre kerüljön a felhalmozott adatmennyiség, ami által megérthetővé válik az emberi viselkedés.³

Kutatásom végső célja tehát jobban megérteni a jelent, végső soron pedig önmagunkat.

³ BARABÁSI Albert-László: Kiszámítható-e az emberi viselkedés dinamikája? In: *Korunk* 23 (2012/4) 29. Barabási ugyan természettudós, a hálózatkutatás formáló egyénisége, mondanivalóm mégis közel áll ahhoz, amit ő maga állít, azzal a különbségtétellel, hogy ő a természettudományi módszerek eszközeivel hatolt be az emberi viselkedés dimenziójába, úgy, hogy közben megmaradt természettudósnak, miközben én éppen ennek fordítottjára szeretném sarkallni a történettudományt: működjön együtt a természettudományokkal, de közben következtetései maradjanak meg a társadalomtudomány területén. Barabási Villanások című könyvében az emberi kiszámíthatóságot tanulmányozza. BARABÁSI Albert-László: *Villanások*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010. Másik jelentős műve, ami bevezetőt nyújthat Facebookkal foglalkozó társadalomkutatóknak a hálózatkutatásba: BARABÁSI Albert-László: *Behálózva*. Helikon, Budapest, 2008.

2 Mi köze a Facebooknak a társadalomtörténethez?

Megközelítőleg két éve követem nyomon a Facebookról szóló híreket, ez idő alatt pedig nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a közösségi oldal minden kétséget kizáróan jelentős hatást gyakorol a folyamatosan múlttá váló jelenre. Ennek felismerésétől már csak egy lépés kellett ahhoz, hogy tudatosuljon bennem a Facebook archívumának jelentősége, ami valódi kincsbányát jelenthet a történetírók számára.

Ebben a fejezetben a Facebookról szóló híreket tanulmányozva azt vizsgálom meg, hogy a Facebook miként vált a társadalom formáló tényezőjévé. A hírelemzés során elsődlegesen a magyar online médiában megjelent híreket veszem górcső alá. Elkészítettem a Népszabadság online változatának Facebookról szóló teljes híradatbázisát.⁴ A hírek között a legelső⁵ 2006. december 18-ai keltezésű, míg a legutolsó⁶ 2012. április 11-én került fel a Népszabadság weboldalára. Ezen felül kutatásom során felhasználom a teljesség igénye nélkül a Hvg online változatát, valamint az Sg, az Index és az Origo hírportálok adatbázisát is. Annyira bőséges a Facebookra vonatkozó híradat, hogy a több portál vizsgálata nem annyira a hirtöbbletet, mint inkább azok hitelességét hivatott erősíteni a hírek összevetése által. A hírek minél nagyobb hitelességére azért van szükségem,⁷ mert következtetésem helytállósága szorosán kötődik az általam használt hírek valóságtartalmához.

A hírbázisra építő rész célja, hogy érvekkel támassza alá: a társadalomtudományoknak foglalkozniuk kell a Facebookkal. Ennek első fázisaként olyan hírek kerülnek bemutatásra, amelyek három kulcsfogalom köré csoportosítva (*monumentalitás, változatosság és nyilvánosság*) a Facebook elterjedtségét hivatottak igazolni. A hírelemzés második fázisában a Facebook olyan történelemformáló tényezőként jelenik, ami hatással van a társadalomra és a személyekre egyaránt.

A Facebookra vonatkozó hírbázis elemzése módszertani szempontból leginkább a tartalomelemzés szabályait követi.⁸ Azokat a híreket vizsgálom meg, amelyek valamilyen módon

⁴ Az adatbázist a következő kritériumok szerint készítettem: a Népszabadság online adatbázisában a *Facebook* kifejezésre kerestem rá, a keresési kategóriáknál pedig azt állítottam be, hogy csak a cikkcímekben keressen. Erre a szűkítésre azért volt szükség, mert amikor a teljes cikkekben kerestem a kifejezésre, akkor sok irreleváns cikket adott ki, amelyekben a *Facebook* szó csak mellékesen jelenik meg.

⁵ Facebook: 1 milliárd nem elég! In: Népszabadság online (a továbbiakban egyszerűen: Népszabadság), 2006. december 18. <http://nol.hu/archivum/archiv-428609>. Letöltve: 2012. április 15.

⁶ Bevásárolt a Facebook. In: Népszabadság, 2012. április 11. <http://nol.hu/lap/gazdasag/20120411-bevasarolt-a-facebook>. Letöltve: 2012. április 15.

⁷ A hírekből a mögöttük álló valóság foglalkoztat, ami előzetes feltevésem szerint lényegileg csak nagyon ritkán torzulhat az átvételek, újraserkesztések és fordítások során annyira, hogy használhatatlanná váljon. Például lényegtelen, hogy milyen nyelven olvasom, hogy a Facebook elérte a havi egy billió oldalletöltést, a hír valóságtartalmától függ az ebből levont következtetésem helyessége. A Facebook elérte a havi egybillió oldalletöltést. In: Index, 2011. augusztus 25. <http://index.hu/tech/2011/08/25/a-facebook-elerte-a-havi-egybillio-oldalletoltest/>. Letöltve: 2011. augusztus 25. Facebook is first with 1 trillion page views, according to Google. In: Zdnet, 2011. augusztus 24. <http://www.zdnet.com/blog/Facebook/Facebook-is-first-with-1-trillion-page-views-according-to-google/3009>. Letöltve: 2011. augusztus 25.

⁸ A kulturális és médiaszövegek kutatásának módszertani palettáját lásd STOKES, Jane: *A média- és kultúrákutatás gyakorlata*. Gondolat Kiadó–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 2008, 61–109.

utalnak a Facebook, a társadalom és a történelem kapcsolatára. Mivel a hírbázis 2006 és 2012 közötti híreket tartalmaz, ezért előfordulhat, hogy nem minden egyes adat aktuális, viszont így is iránymutatóul szolgál a gondolatvezetésben.

2.1 Facebook: monumentális, változatos, nyilvános

A *monumentális* alatt a Facebook elképesztő nagyságrendű népszerűségét értem.⁹ A világ lakosságának hozzávetőleg 32,7%-a használ internetet a 2011. decemberi adatok szerint.¹⁰ A Facebook a világ legnagyobb közösségi oldalaként 2012 márciusában elérte a 901 millió aktív felhasználót. Egy 2011 augusztusában talált adat szerint az emberek havonta több mint 700 milliárd percet töltenek az oldalon.¹¹ Ezt átlagolva, naponta fél óra facebookozás jut minden egyes felhasználóra. A Facebook elterjedtségét országokra lebontva is nyomon lehet követni.¹² Egy 2012. március 31-ei statisztika szerint akkor Romániában 4,161,340 ember rendelkezett Facebook profillal.¹³

Képek, videók, üzenőfalán megosztott információk áradata kerül fel másodpercenként a Facebook profiloldalakra. A Techline híre szerint 2010 utolsó negyedévében átlagosan 6 milliárd fotó került fel havonta a Facebookra, s az akkori jóslatok szerint ez a szám 2011 nyarára elérte a 10 milliárdot.¹⁴ Egy 2010. októberi hír arról számol be, hogy „a Google felmérése szerint a Facebook vezeti a világ 1000 leglátogatottabb weboldalának listáját... Egy átlagfelhasználó 130 ismerőssel rendelkezik, és 80 csoporthoz vagy eseményhez tartozik. A tagok havonta átlagosan 90 új tartalmat (linkeket, híreket, fotóalbumokat stb.) hoznak létre, összesen pedig több mint 30 billió tartalmat osztanak meg.”¹⁵

A *változatosság* alatt azt értem, hogy egyetlen személy profiloldalán megtekinthetők a képei, a rá vonatkozó személyes információk (neve, lakhelye, iskolái, munkahelyei, érdeklődési köre...), kedvenc videóí, zenéi, vitatott kérdései, viccek, amelyeket szeret, online játé-

⁹ A világ összlakosságának több mint 10%-a aktív Facebook felhasználó. Felmérések szerint az emberiség lélekszáma 2011-ben elérte a 7 milliárdot. A National Geographic az év témájának jelölte ezt az eseményt. Továbbá a Facebook saját statisztikája szerint 2012 márciusában elérte a 901 millió havi aktív felhasználót. Ezen két adat adja a több mint 10%-ot (megközelítőleg 13%). A 7 milliárd emberről bővebben lásd: KUNZIG, Robert: 7 milliárdos év. In: *National Geographic* 9 (2011/1) 30–59. Online: <http://www.scribd.com/doc/47887294/National-Geographic-HU-2011-Januar>. Letöltve: 2011. augusztus 20. A Facebook felhasználók számának bővülése itt követhető nyomon: <http://newsroom.fb.com/content/default.aspx?NewsAreaId=22>. Letöltve: 2012. április 20.

¹⁰ Internethasználat: <http://internetworldstats.com/stats.htm>. Letöltve: 2012. április 20.

¹¹ A Facebook saját statisztikája: <http://www.Facebook.com/press/info.php?statistics>. Letöltve: 2011. augusztus 27. (A megjelölt oldal 2012. április 20-án már nem elérhető.)

¹² A Facebook-használók eloszlása országok szerint: <http://www.socialbakers.com/Facebook-statistics/>. Letöltve: 2011. augusztus 27.

¹³ Európai országok internet és Facebook használata: <http://internetworldstats.com/stats4.htm>. Letöltve: 2012. április 20. Romániai Facebook statisztika megyékre lebontva: <http://www.Facebrands.ro/map.html>. Letöltve: 2011. augusztus 27.

¹⁴ 21 tény a Facebookról, amit talán nem ismer. In: Techline, 2011. március 2. http://techline.hu/hirek/20110302_Facebook.aspx. Letöltve: 2011. augusztus 27.

¹⁵ A Facebook-veszélyek: adattámadások. In: Népszabadság, 2010. október 27. <http://nol.hu/lap/jotett/20101027-a-facebook-veszelyek-adattamadasok>. Letöltve: 2012. április 15.

eredményei, és a sor tovább folytatható. A Facebookon lehetőség van magánlevelezésre,¹⁶ két személy közötti és csoportos beszélgetésre, videotelefonálásra,¹⁷ de még az sms szerepét is átvinné a világ legnagyobb közösségi oldala útjára indított mobiltelefonokra illeszkedő üzenetszolgáltatásával.¹⁸ Már régóta számolnak a tudósok a digitális adatok jelentőségével, mégis úgy látom, hogy a Facebook újat hozhat számos tudományág számára. A facebookozók jelentős része az online, de nem Facebookon töltött tevékenységének fontosabb részét „áthordja” a Facebook oldalára, amibe természetesen besegít az a tény, hogy mára a legtöbb weboldalnál a látogató a like gomb vagy a megosztás (share) gomb segítségével a neki tetsző részeket egyetlen kattintással megoszthatja Facebook oldalán. A kutatóknak így már nem kell számtalan weboldalt átkutatniuk, hanem a Facebookon összesítve az információk nagy részét elérik.

A nyilvánosság fogalma kapcsán azt kell megjegyezni, hogy a Facebook szélesebb körben való terjedése óta folyamatos vita tárgyát képezi, hogy a személy profilján milyen adatnak kell alapbeállításból mindenki számára hozzáférhetőnek lennie, és milyen adat tartozik csak a személyre, vagy a közvetlen baráti körére. Természetesen a felhasználó változtathat ezeken saját belátása szerint.¹⁹

A nyilvános–privát vita a Facebook körül arról szólt, hogy a személyek neve, neme, születési dátuma, képei, a feltöltött információi (stb.) alapbeállításból a nyilvánossági szint mely fokán helyezkedjen el. Különböző fokai lehetségesek a Facebook-nyilvánosságnak: olyan információk, amelyeket csak a személy láthat, olyanok, amelyeket a barátai is láthatnak, olyanok, amelyeket a csoportjai láthatnak, netán az összes Facebook felhasználó láthat, vagy akár az egész internet számára hozzáférhetők.

A Facebookon elérhető személyes adatok nyilvánosságának alakulása (2010 áprilisáig) nagyon szemléletes formában megtekinthető a lábjegyzet hivatkozásán.²⁰ A melléklet 1. ábrája (2005) és 2. ábrája (2010) jól mutatja, hogy a személyes adatok nyilvánosságának alapbeállítása miként változott meg öt év alatt a Facebookon. 2005-ben a felhasználó elérhetősége, születésnapja, profil-adatai alapbeállításból csak a barátai számára voltak elérhetőek. A

¹⁶ Levelezőszolgáltatással robbant a Facebook. In: Népszabadság, 2010. november 16. http://nol.hu/tud-tech/levelezoszolgáltatassal_robbant_a_facebook. Letöltve: 2012. április 15.

¹⁷ Zuckerberg: itt a Facebook videóchat! In: Népszabadság, 2011. július 6. http://nol.hu/gazdasag/zuckenberg_itt_a_facebook_videochat. Letöltve: 2012. április 15. Videotelefonálási lehetőséget vezetett be a Facebook. In: Sg, 2011. július 8. http://www.sg.hu/cikkek/83186/videotelefonalasi_lehet_337_seget_vezetett_be_a_Facebook. Letöltve: 2011. augusztus 27.

¹⁸ A Facebook átvinné az SMS szerepét. In: Hvg, 2011. augusztus 10. http://hvg.hu/Tudomany/20110810_Facebook_sms. Letöltve: 2011. augusztus 27.

¹⁹ A Harvard egyetem kutatói szerint egy diák valószínűbb, hogy privát profilt használ, ha 1) a barátai, szobatársai privát profilt használnak, 2) ha minél aktívabb Facebook-felhasználó, 3) ha lány, 4) ha általában, vagy kizárólagosan olyan zenét hallgat, ami viszonylag népszerű. LEWIS, Kevin – KAUFMAN, Jason – CHRISTAKIS, Nicholas: The Taste for Privacy: An Analysis of College Student Privacy Settings in an Online Social Network. In: *Journal of Computer-Mediated Communication* 14 (2008) 94–95. Online: <http://tinyurl.com/cpr2c8b>. Letöltve: 2012. május 28. Magyar tanulmány a témában: GAYER Zoltán – BALOG Barabás Tibor: Adatbiztonság, adattudatosság a közösségi hálózatokban. In: *Médiakutató* (2011/ősz) Online: http://mediakutato.hu/cikk/2011_03_osz/01_adatbiztonsag_adattudatossag/01.html. Letöltve: 2012. május 25.

²⁰ Az 1., 2. ábra forrása: A személyes adatok nyilvánosságának időbeli alakulása a Facebookon: <http://mattmckeeon.com/Facebook-privacy/>. Letöltve: 2011. augusztus 27.

Facebook-felhasználók előtt látható volt a felhasználó neve, a neme, a fényképei, azonban semmilyen adat nem volt hozzáférhető olyan személyeknek, akiknek nem volt Facebookjuk. Ehhez képest 2010 áprilisában a közösségi oldalon a legtöbb személyes adat alapbeállításból bárki előtt elérhető volt. Ez alól csak a felhasználó elérhetősége képezett kivételt, amit csak a barátai láthattak, valamint a születésnapja, ami a barátainak a barátai számára volt hozzáférhető. A 2. ábra nyilvánvalóvá teszi, hogy a magánszféra teljesen összevegyült a nyilvános dimenzióval.

Arról nem találtam adatot, hogy a 901 millió felhasználó közül jelenleg hány személynek nyilvános a profilja. 2010-ben „egy biztonsági szakember százmillió Facebook-használó személyes adatait gyűjtötte össze”,²¹ amivel a Facebook-profilok beállításának fontosságára akarta felhívni a figyelmet. A beállítások fontosságára valóban tudatosan figyelni kell, hiszen a magán- és nyilvános szférának a Facebook által generált keveredése számos felhasználó számára okozott már bosszúságot.²²

Anélkül, hogy a Facebook nyilvánosságpolitikáját – ami elég dinamikusan változik – részletesebben elemezném, még meg kell említeni az idővonal jelentőségét a kérdéskörben. Az idővonal a nyilvánosság szempontjából és az adatok visszakereshetősége miatt fordulatot jelent a Facebook történetében,²³ de erre egy későbbi fejezetben részletesebben kitérek.

2.2 A Facebook mint a társadalom formálója

2.2.1 A Facebook társadalmi hatásai

A 2010 végén elkezdődött észak-afrikai forradalmak azt igazolják, hogy a közösségi oldal a társadalmi keretek megváltoztatását is előmozdíthatja éppen nagyfokú nyilvánossága által.

A tunéziai forradalom elkezdődése óta a „világsajtó egyik kedvenc fordulata a »Facebook-forradalom«” – írta 2011 márciusában a Népszabadság újságírója.²⁴ Ez a szófordulat ahhoz köthető, hogy az észak-afrikai tüntetők felhasználták – többek között – a Facebook nyújtotta nyilvánosságot. „Az amerikai lap, a The Atlantic szerint a Facebooknak január 8-ra több százezerrel több tunéziai felhasználója volt, mint a tüntetések előtt, az észak-afrikai or-

²¹ Százmillió Facebook-használó adata nyilvános. In: Fn, 2010. július 29. http://www.fn.hu/tech/20100729/szazmillio_Facebook_hasznalo_adata_nyilvanos/. Letöltve: 2011. augusztus 25.

²² Hirdetők kezébe juthattak Facebook-felhasználók személyes adatai. In: Origo, 2011. május 11. <http://www.origo.hu/techbazis/20110511-hirdetok-kezebe-juthattak-Facebookfelhasznalok-szemelyes-adatai.html>. Letöltve: 2011. augusztus 28. Kérdés nélkül ismeri fel a magyar arcokat a Facebook. In: Origo, 2011. június 8. <http://www.origo.hu/techbazis/internet/20110608-mar-a-magyar-felhasznalokat-is-felismeri-a-Facebook.html>. Letöltve: 2011. augusztus 28. Megint bántják a Facebookot. In: Népszabadság, 2011. augusztus 7. http://nol.hu/tud-tech/20110806-megint_bantjak_a_Facebookot. Letöltve: 2011. augusztus 28. A szülők is óvatlanok a Facebookon, nem csak a gyerekek. In: Sg, 2011. július 13. http://www.sg.hu/cikkek/83306/a_szulok_is_ovatlanok_a_Facebookon_nemcsak_a_gyerekek. Letöltve: 2011. augusztus 28.

²³ Többé nem lehet letagadni a facebookos múltat. In: Origo, 2011. december 15. <http://www.origo.hu/techbazis/20111215-tobbe-nem-lehet-letagadni-a-facebookos-multat.html>. Letöltve: 2012. április 20.

²⁴ Köszönjük, Facebook! Az észak-afrikai tüntetők hálásak, de van-e rá valódi okuk? In: Népszabadság, 2011. március 27. http://www.nol.hu/kulfold/20110326-koszonjuk_facebook. Letöltve: 2011. augusztus 28.

szágbeli tagok pedig átlagosan kétszer annyi időt kezdtek az oldalon tölteni, mint korábban.”²⁵ Anélkül, hogy túlhangsúlyoznám, vagy alábecsülném a Facebook szerepét az észak-afrikai forradalmak kitörését illetően, bizonyos, hogy nyilvánossága révén, azáltal, hogy a tüntetők a Facebookon szerveződtek, a közösségi oldalnak szerepe volt a megmozdulásokban. A hagyományos médiumokkal szemben nem csak informált, hanem interaktív felülete által bevonta az embereket a folyamatba.

Számos hír számolt be arról, hogy társadalmi megmozdulások a Facebookon szerveződtek,²⁶ ami azt jelenti, hogy a közösségi portál fórumot biztosított a hasonló gondolkodású emberek számára. Pl. Zágráb belvárosát Facebookon szerveződő fiatal tüntetők lepték el, akik 2011. március 2-án „a kormány és személyesen Jadranka Kosor kormányfő távozását követelték”.²⁷ Az *Egymillióan a magyar sajtószabadságért* elnevezésű Facebook-csoport a budapesti Kossuth téren szervezett tüntetést. A szervezők így fogalmaztak: „A tömeg erejével kívánunk nyomást gyakorolni a kormányra, hogy a hatályos »cenzúratörvényt« vonja vissza és garantálja a sajtószabadságot Magyarországon.”²⁸ Két hónappal később egy hír arról számolt be, hogy „szabadságpárti mozgalommá érhet a közösségi médiából indult, tömegtüntetéseiről ismertté vált *Egymillióan a sajtószabadságért* csoport.”²⁹

Több hírforrás is tudni véli, hogy a 2008-as amerikai elnökválasztás és Barack Obama győzelme szintén kapcsolatba hozható az intenzív Facebook-jelenléttel.³⁰ Az amerikai példát a magyar politikum is igyekezett felhasználni.³¹

A példák jelzik, hogy a Facebook képes teret biztosítani társadalmi történéseket befolyásoló csoportok számára. Az elkövetkezőkben olyan híreket mutatok be, amelyek azt bizonyítják, hogy a Facebook hatásai révén képes személyek élettörténetét befolyásolni.

2.2.2 A Facebook hatása a személyes életre

A gazdasági válság idején hangsúlyos jelentőséggel bír bizonyos munkahelyek megszerzése, vagy azok megtartása. A következő hír jól mutatja, hogy a Facebook felhasználók jelentős része elvesztette a magán és nyilvános szféra fölötti uralmat, a személyes adatok nem megfelelő módon való kezelése pedig súlyos következménnyel járhat az egyének számára.

²⁵ Uo.

²⁶ Forradalom Facebook-módra. In: Népszabadság, 2010. február 9. <http://nol.hu/kulfold/20100209-forradalom-facebook-modra>. Letöltve: 2012. április 15.

²⁷ A szomszédba is elért a Facebook-forradalom. In: Népszabadság, 2011. március 4. <http://nol.hu/kulfold/20110304-zagrabban-kormanyvaltast-kovetelnek>. Letöltve: 2012. április 15.

²⁸ Utcára vonul a Facebook-közösség. In: Népszabadság, 2011. január 13. <http://nol.hu/belfold/utcara-vonul-a-facebook-kozosseg>. Letöltve: 2012. április 15.

²⁹ Zászlót bont a Facebook-csoportból lett szabadságmozgalom. In: Népszabadság, 2011. március 25. <http://nol.hu/belfold/20110325-eletre-kelt-virtualitas>. Letöltve: 2012. április 15.

³⁰ Facebook vagy facebukta? In: Népszabadság, 2010. augusztus 25. <http://nol.hu/belfold/20100825-facebook-vagy-facebukta>. Letöltve: 2012. április 15. Számít a trollokra Obama új Tumblr oldalán. In: Origo, 2011. október 25. <http://www.origo.hu/techbazis/20111025-szamit-a-trollokra-obama-uj-tumblr-oldalan.html>. Letöltve: 2012. április 20.

³¹ Orbán a Facebook-on rága a cernát. In: Népszabadság, 2010. január 26. <http://nol.hu/belfold/orban-a-facebook-on-ragja-a-cernat>. Letöltve: 2012. április 15. Facebook-on nyomulnak a magyar politikusok. In: Népszabadság, 2010. február 9. <http://nol.hu/belfold/facebook-on-nyomulnak-a-magyar-politikusok>. Letöltve: 2012. április 15.

„Az egyesült államokbeli állasközvetítő cégek 75 százalékától követelik meg megbízóik, hogy online kutatásokat végezzenek a jelöltekkel kapcsolatban. És a cégek 70 százaléka jelezte, hogy az interneten talált információk alapján utasítottak el jelentkezéseket.” – olvasható egy, a közösségi média és az álláskeresés kapcsolatáról szóló cikkben. „A Facebook adatvédelmi beállításainak gyakori változtatásai az elmúlt években jó néhány ember álláskeresésénél jelentettek kockázatot azért, hogy a személyes adatok eljuthattak a leendő munkaadókhoz is.”³²

Néhány cég számára egy Facebookra feltöltött sörözős kép is keresztülhúzhatja egy álláskereső sikerességét.³³ Egyes cégek és vállalatok odáig merészkednek, hogy állásinterjún Facebook-jelszót is kérnek. Ha a pályázó idővonalat használ³⁴ és megadja a cég számára a kért jelszót, akkor a cég emberei tulajdonképpen minden egyes Facebookon tett rezdüléséről tudomást szereznek, ami nem mindig jelent előnyt egy-egy állás betöltésére pályázva.³⁵

Az álláskereséssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a Facebookon keresztül tudomást is lehet szerezni betöltendő állásokról, nem csak elveszíteni lehet azokat. Az egyik Origo hír például tíz szempontot sorol fel, amit álláskereséskor érdemes fontolóra venni a Facebook-profil tartalmát illetően. Egy jó kisugárzású profil akár elő is segítheti egy bizonyos munka megszerzését.³⁶ A vállalatok a Facebookon építhetik imázsukat, valamint a közösségi oldal segítségével munkatársakat is toborozhatnak.³⁷

Belátható, hogy nem a Facebook követi el azokat a „hibákat”, amelyekért valaki nem kap meg egy állást, vagy amiért elveszítette a régit.³⁸ A Facebook hatására a magán és nyilvános szféra furcsa keveredésének során olyan személyes adatok válnak transzparenssé, aminek a súlyát hosszú távon rendszerezett kutatás hiányában nehéz felbecsülni.

A következő hírrészlet sokkoló: „Válóperes ügyvédek között készített felmérés szerint ötből egy válasért a Facebook hibáztatható. Az amerikai házasságjogi ügyvédek akadémiaja (AAML) új tanulmánya szerint az ügyvédek 80 százaléka használta már fel bizonyíték gya-

³² A közösségi média és az álláskeresés. In: Sg, 2011. augusztus 3. http://www.sg.hu/cikkek/83697/a_kozossegi_media_es_az_allaskereses. 2011. augusztus 28. További cikk a témában: Kirúgások és lebukások a Facebook miatt. In: Népszabadság, 2010. november 16. <http://nol.hu/gazdasag/20101116-kirugasok-es-lebukasok-a-facebook-miatt>. Letöltve: 2012. április 15.

³³ Egy sörözős kép sem fér bele az álláskeresőknek. In: Origo, 2012. április 15. <http://www.origo.hu/techbazis/20120411-allaskereseskor-facebookon-es-googleon-is-rakeresnek-a-jelentkezo.html>. Letöltve: 2012. április 15.

³⁴ Ezt a későbbiekben megindokolom, hogy miért van így.

³⁵ Perelnék a Facebook-jelszót kérő cégeket. In: Origo, 2012. március 26. <http://www.origo.hu/techbazis/internet/20120326-harcolni-is-hajlando-a-facebook-a-felhasznalok-adatainak-biztonsagaert.html>. Letöltve: 2012. április 15.

³⁶ Tíz tipp álláskereső facebookozóknak. In: Origo, 2012. április 9. <http://www.origo.hu/allas/tipp/20120323-tanacsok-allaskeresoknek-igy-hasznald-a-facebookot.html>. Letöltve: 2012. április 15.

³⁷ Tehetségfogás közösségi hálóval: Facebook-rajongóiból munkatárs. In: Népszabadság, 2011. február 1. <http://nol.hu/gazdasag/20110201-facebook-rajongobol-munkatars>. Letöltve: 2012. április 15.

³⁸ Példa állásvesztésre a Facebook miatt: Facebook-profiljuk miatt rúgtak ki tanárokat. In: Népszabadság, 2012. január 25. <http://nol.hu/kulfold/facebook-profiljuk-miatt-rugtak-ki-tanarokat-nagy-britanniaban>. Letöltve: 2012. április 15.

nánt a közösségi oldalakra feltett kompromittáló adatokat.”³⁹A féltékeny hitvesek gyakran használják a közösségi portálokat arra, hogy „a flörtre, szerelmi viszonyokra bizonyítékokat gyűjtsenek.”⁴⁰

Egy pozitív példával zárnám a Facebook személyes életekre gyakorolt hatását. Szándéka szerint a közösségi oldalaknak a kapcsolatépítés a célja, nem pedig annak rombolása. Az interneten, kiváltképpen pedig a Facebookon, könnyűvé vált rég nem látott barátok, rokonok felkeresése, és a velük való kapcsolattartás. Pl. a „Facebook közösségi portálon találta meg egy brit asszony 27 éve eltűnt fiát, akit elvált magyar férje »rabolt el« tőle egy láthatáson.”⁴¹

Az eddigiek során a Népszabadság és más online portálok hírei alapján azt bizonyítottam, hogy a Facebook mérete és hatásai folytán kiérdemli a társadalomtudományok érdeklődését. A kutatásom eddigi része mintegy igazolja kutatásom további részének szükségességét. A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy a történelemszemlélet hogyan alakult az elmúlt század során, valamint azt, hogy ez mit jelent a közösségi oldal szempontjából.

³⁹ Ötből egy válasért a Facebook felelős. In: Mindennapi, 2011. január 28. <http://mindennapi.hu/cikk/eletmod/otbol-egy-valasert-a-facebook-felelos/2011-01-28/1336>. 2011. augusztus 28.

⁴⁰ A Facebook növeli a válaszok számát. In: Népszabadság, 2009. december 22. http://nol.hu/mozaik/a_facebook_noveli_a_valasok_szamat. Letöltve: 2012. április 15.

⁴¹ A Facebook-on bukkant 27 éve eltűnt fiára - a magyar férj rabolta el. In: Népszabadság, 2009. május 29. http://nol.hu/mozaik/a_facebook-on_bukkant_27_eve_eltunt_fiara_-_a_magyar_exferj_rabolta_el. Letöltve: 2012. április 15.

3 A történetírás múltja és jelene

A történetírásról kialakított felfogás időbeli változásának áttekintése során az alábbi alaptézist követem: múlt csak egy van, de számos történet írható róla.⁴² Ez egyrészt kifejezi elköteleződésemet egyfajta történelemszemlélet mellett, másrészt azt is jelenti, hogy nem szolgálhatok a historiográfia *egyetlen* történetével.

A múltat mint a kutatás tárgyát eltérő módon értelmezték az idők során. Romsics Ignác a történelem értelmezési lehetőségének sokaságáról beszél.⁴³ Ez a sokszínűség képezi áttekintésem szervezőelvét. Két pólust emelek ki: a hagyományos és a posztmodern⁴⁴ történelemszemléletet néhány kulcsfogalom köré tömörítve mutatom be. Rövid felvezetésem a két megközelítést nem merítheti ki teljességében. Az elmúlt évtizedekben olyan heves vita alakult ki „rég” és „új” történelemkutatók között, hogy jelen dolgozat keretében nem vállalkozhatom ennek rendszerezett ábrázolására.

Elsősorban a Ranke nevével fémjelzett forráskritikai hagyományt állítom szembe a történelem narratív megközelítésével, ami Hayden White munkásságával került a vita középpontjába. Megvizsgálom, hogy milyen kapcsolat áll fenn a történelem és a múlt között, és hogy a történelmi források milyen módon hordozzák magukban a történelmi valóságot. Továbbá kitérek arra is, hogy a kortárs történetírás milyen újdonságokat hozott a hagyományos történetírással szemben, kiemelve a kutatások perifériájáról a centrumba került mindennapi élet jelentőségét. Léven, hogy a Facebook társadalomban való intenzív jelenléte kortárs jelenség, a prezentizmus mankójába kapaszkodva keresem a közösségi oldalon rejlő, a történetírás által felhasználható lehetőségeket.

3.1 A történelem hagyományos felfogása

A múlt történeti megjelenítésének problémáját a XVIII. század második feléig a retorika keretében tárgyalták, így a történetírás voltaképpen az irodalmi reprezentáció alfaja volt,⁴⁵ amely folyamat a „történettudomány” megjelenésével szakadt meg. Az újonnan megszületett szakdiszciplína középpontjába a kutatás módszertani szabályozása került. Ranke programadó írá-

⁴² Vö. GYÁNI Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000, 14–15.

⁴³ ROMSICS Ignác: *A történetíró dilemmája: megismerjük vagy csináljuk-e a történelmet?* Elhangzott: Minden tudás Egyeteme, 2002. október 7. Online: <http://tinyurl.com/mindentudas>. Letöltve: 2011. augusztus 25.

⁴⁴ Jean-François Lyotard megfogalmazásában a posztmodern „a kultúra helyzetét jelöli azon átalakulások után, melyekkel a 19. század vége óta a tudomány, az irodalom és a művészetek játékszabályainál találkozunk.” Ezeket az átalakulásokat az elbeszélések válságának kontextusába helyezi, és a „végsőkéig leegyszerűsítve a »posztmodern« a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként” határozza meg. LYOTARD, Jean-François: A posztmodern állapot. In: *A posztmodern állapot*. (Habermas, Jürgen–Lyotard, Jean-François–Rorty, Richard) Századvég Kiadó, Budapest, 1993, 7–8. Online (részlet): http://tek.bke.hu/files/szovegek/lyotard_a_posztmodern_allapot.pdf. Letöltve: 2012. június 20. Gyáni Gábor így vélekedik erről: posztmodern történetírás „a szó eredeti értelmében nincs. Van viszont posztmodern fogékonyság vagy szellemi érzékenység, ha elméleti kérdések megvitatására kerül a sor.” GYÁNI Gábor: *A posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 8.

⁴⁵ Lionel Gossmannt idézi SZÉLPÁL Livia: A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe. In: *Aetas* 22 (2007/1) 139. Online: www.aetas.hu/2007-01/szelpal.pdf. Letöltve: 2012. június 6.

sában a következőképpen értelmezi a történelmet: „meztelen igazság, mindenféle cicoma nélkül, az egyes tények alapos kutatása; a többinek agyő; csak semmi kitalálás, még a legapróbb dolgokban sem, csak semmi agyaskodás.”⁴⁶

Eszerint a historikus rendelkezik a temporalitás fogalmával, így képes az időbeli változás – a történelem – megragadására. A rankei forráskritika a módszertani racionalitásban látja létjogosultságát,⁴⁷ ami szigorú szabályok betartása révén megköveteli a történetíróktól, hogy a tényeket objektíven, szigorúan követve mondják el a történeti igazságot, úgy, ahogyan valójában történt.⁴⁸

Ez a tudományfelfogás „a történészi tevékenység történetírói aspektusát” alárendeli a történészi mesterség kutatói oldalának.⁴⁹ A hagyományos történetírást ilyen módon a kettős transzparencia elve határozza meg: egyfelől a szövegeket áttetszőnek tekinti, amennyiben „közvetlen hozzáférést biztosítanak a történeti valósághoz”, másfelől azt feltételezi, hogy a szövegek „nem viselik magukon az őket létrehozó történész szándékainak és értelmezési kritikájának lenyomatát.”⁵⁰ Más szavakkal, ez a szemlélet a történeti szöveget, illetve a történész gondolatait egyszerűen csak „médiumnak” tekinti, ezért a történész diskurzusának formáját értéksemlegesnek tartja, ami „egyáltalán nem járul hozzá a munka szemantikai tartalmához”.⁵¹

A 20. század olyan antropológiai, kulturális, társadalmi, nyelvi szemléletváltást hozott magával, ami nem került el a történelem és a múlt értelmezését sem. Számos bírálat érte az igazságot objektív módon feltárni akaró történészek felfogását. A nyelv- és irodalomtudományok hatására bekövetkezett „nyelvi fordulat” (linguistic turn) következtében a történettudomány felismerte, hogy a forrásokhoz mint szövegekhez kell közelítenie. Ez képezi a narratív történetírás alapját. Emellett végbement a kultúra demokratizálódása, ami révén olyan néptömegek is a történelmi vizsgálódás homlokterébe kerültek, amelyek eddig teljesen kiszorultak belőle. A kutatásokban egyre inkább szerepet kap az emberek mindennapi életének vizsgálata. A következőkben ezeket a változásokat körvonalazom.

⁴⁶ Idézi RÜSEN, Jörn: A történelem retorikája. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. (Szerk. Thomka Beáta) Kijárat Kiadó, Budapest, 1999, 39–40.

⁴⁷ GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 12.

⁴⁸ SZÉLPÁL: A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe. 140.

⁴⁹ KISANTAL Tamás–SZEBERÉNYI Gábor: Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történetírásban. *Aetas* 16 (2001/1) 120. Online: <http://hu.scribd.com/doc/32450109/Kisantal-Tamas-%E2%80%93-Szeberenyi-Gabor-Hayden-White-hasznarol-es-kararol>. Letöltve: 2012. június 20.

⁵⁰ Ankersmitet idézi SZÉLPÁL: A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe. 140.

⁵¹ WHITE, Hayden: *A történelem terhe*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 17. Online (részlet): http://tek.bke.hu/files/szovegek/white_eloszo_a_tortenelem_terhe.pdf. Letöltve: 2012. május 26.

3.2 A történelem posztmodern-kori megközelítése

3.2.1 „Nyelvi fordulat”

A történelmi tapasztalat nyelvi beágyazottságú.⁵² Gadamer azzal a megállapításával, hogy a „megérthető lét – nyelv”⁵³ tömör foglatát adja annak a felismerésnek, hogy a nyelv volta-képpen közvetítő közeg a világ megértésében, ugyanakkor implicit módon benne van a kijelentésben az is, hogy „soha nem érthetjük meg teljesen azt, ami van.”⁵⁴ A nyelviség szerkezetének központi kategóriájaként a szöveg fogalma „az interpretáció fogalmából kiindulva alkotható meg”. Csak az értelmezéssel „összhangban és abból kiindulva mutatkozik meg, mint – voltaképpen adott és megértendő.”⁵⁵ Heidegger magát a megértés megformálását nevezi értelmezésnek.⁵⁶

Bár a hagyományos történetírás figyelmen kívül hagyta a nyelvnek a szerepét, semleges közvetítő közegnek tekintve azt, az irodalomtudomány hatására az 1980-as években a történettudomány felismerte, hogy végső soron a történészek is szövegekkel⁵⁷ dolgoznak, mivel forrásokat és történészit interpretációt olvasnak és történelmet írnak.⁵⁸ Így került a narráció a történelemelméleti kérdések centrumába.

A „nyelvi fordulat”⁵⁹ egyik elindítójának Hayden White-et tartják, akinek az intellektualista történetírás⁶⁰ berkeiben létrejött *Metahistory*⁶¹ című írása az egyik legtöbbet hivatkozott könyv a témában. A „nyelvi fordulattal” rokon felismeréseket fogalmaz meg a történetírás számára a „kritikai fordulat”, ami a francia történettudományban gyökerezik. 1988-ban,

⁵² Vö. GADAMER, Hans-Georg: *Truth and Method*. Continuum, London–New York, 2006, 391. Online: <http://www.scribd.com/doc/43727905/Gadamer-Truth-and-Method>. Letöltve: 2012. május 28.

⁵³ „Being that can be understood is language”. GADAMER: *Truth and Method*. 470.

⁵⁴ GADAMER, Hans-Georg: Szöveg és interpretáció. In: *Szöveg és interpretáció*. (Szerk. Bacsó Béla) Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1991, 20.23.

⁵⁵ GADAMER: Szöveg és interpretáció. 24.

⁵⁶ HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Osiris, Budapest, 2001, 178.

⁵⁷ A szövegről mint olyanról, valamint magyarázat és megértés közötti dilemmáról érdemben értekezik: RICOEUR, Paul: Mi a szöveg? In: Uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 1999.

⁵⁸ Vö. KISANTAL–SZEBERÉNYI: Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történetírásban. 114.

⁵⁹ TOEWS, John E.: Intellectual History after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience. *American Historical Review* 92 (1987/4) 879–907. Online: <http://abuss.narod.ru/Biblio/eng/toews.htm>. Letöltve: 2012. június 26. Majtényi György szerint ez a fordulat megtörténtéről tudósító első szemlélő cikk. MAJTÉNYI György: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. In: *Aetas* 20 (2005/3) 163. Online: <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00031/pdf/majtényi.pdf>. Letöltve: 2012. június 9.

⁶⁰ Angol eredetije: „intellectual history”. Bár Szélpál „eszmetörténetként” fordítja, Majtényi megjegyzi, hogy az intellectual history különbözik az eszmetörténetről, aminek a „history of ideas” az angol megfelelője. Vö: SZÉLPÁL: A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe. 136–137. ;MAJTÉNYI: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. 162.

⁶¹ White ebben a könyvében a 19. századi történetírók és történetfilozófusok írásaiban előforduló elbeszélő formákat elemezte. Itt fogalmazza meg a tropológia jelentőségét, azonban tropológiai elméletére a dolgozatomban nem szeretnék részletesebben kitérni. White négy alapvető trópuszt különböztet meg: metafora, metonímia, szinekdoché és ironia. Lásd White, Hayden: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore–London, 1973, 31–32. Online (részlet): http://books.google.ro/books?id=v_DqhVZkQ2EC&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false. Letöltve: 2012. június 26.

majd 1989-ban az Annales szerkesztői a történészvilághoz fordulva „a társadalomtudományok körében tapasztalható elbizonytalanodás hatására új módszerek alkalmazását, egy interdiszciplináris módszertan megteremtését szorgalmazták.”⁶² Szintén a nyelvi fordulat szellemiségét viszi tovább a „kulturális fordulat”, ami a szövegelemzés módszereit kiterjeszti a kultúra legkülönbözőbb jelenségeinek az értelmezésére.⁶³

A megnevezett fordulatokban közös, hogy a kutatók egyre nagyobb figyelmet szentelnek a nyelv jelentésalkotó szerepének, ezért a forrásokat és a történeti interpretációkat nyelviileg megkonstruált szövegekként⁶⁴ kezelik.⁶⁵ Egy történész törekedhet arra, hogy szövegét egy jól meghatározott értelemmel lássa el, azonban figyelembe kell vennie, hogy az általa használt szavak a denotatív jelentésen túl konnotatív jelentéssel is bírnak.⁶⁶ „Így egy történész bármilyen jelentést kívánjon is a szóra ruházni, a használt szó számos, a korábbi használatokból származó jelentést is hordoz.”⁶⁷ Tovább görgetve a gondolatot, nem csak a szó bírhat többértelműséggel, hanem a szóra épülő olyan nagyobb egységek, mint a mondatok, a bekezdések, vagy maguk a szövegek is.

Ezzel a felismeréssel megdől a 19. századi objektivista paradigma, ugyanis ha a történetírók által megírt szövegeket csak a különböző interpretációkon keresztül lehet megközelíteni, akkor tényyszerűségük háttérbe szorul. Nem csak a történeti szövegek szükségszerű értelmezése rendíti meg a történeti igazságba vetett hitet, hanem mára már az is nyilvánvaló, hogy a múlt valósága és a források közé sem tehető egyenlőségjel.⁶⁸ A történész nem férhet hozzá a határtalan múlthoz, a források töredékessége és partikuláris jellege⁶⁹ pedig elvezet a múlt reprezentációjaként felfogott források problematikus voltaához.⁷⁰

Rétegzett problémával kell a hagyományos történetírásnak szembenéznie, ha az ábrázolt múlt, a történeti interpretáció és a történetet befogadók értelmezése között fenn akarja tartani az objektivitás délibábját. A legegyszerűbb séma szerint is legalább négy különböző szintet kell megkülönböztetni abban a folyamatban, amíg egy történeti valóság eljut a mai olvasóig. A legalapvetőbb szint maga az esemény szintje, annak megállapítása, hogy történt valami. Ez

⁶² MAJTÉNYI: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. 164.

⁶³ Uo. 166.

⁶⁴ Újabban úgy tűnik, hogy azok, akik a valóság, a történeti szövegek és a múlt közötti viszonyt tematizálják, a közepére szorulnak annak a spektrumnak, amelynek egyik végén azok állnak, „akiket érintetlenül hagyott a posztszekturalizmus és a nyelvi fordulat, a másik szélén azok keresik a pozícióikat, akik (...) már nem mondják azt, hogy a szövegen kívül nincs semmi sem.” Ez utóbbi csoport meglátása szerint a történészi gyakorlatra való elméleti reflexiónak már inkább akadálya, mintsem segítője a nyelvi meghatározottság hangoztatása. SIMON Zoltán Boldizsár: A történetelmélet önigazolása. In *Aetas* 26 (2011/4) 174–175. Online: <http://www.aetas.hu/2011-04.pdf>. Letöltve: 2012. június 7.

⁶⁵ MAJTÉNYI: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. 164.; TOLDI Éva: Múltreprezentáció és történelem. In: *Létünk* 37 (2007/4) 9. Online: http://epa.oszk.hu/00900/00997/00010/pdf/EPA00997_Letunk_2007_04.pdf. Letöltve: 2012. június 20.

⁶⁶ A szó szerintiségről bővebben lásd: A nyelv szó szerinti és nem szó szerinti használata. In: REBOUL, Anne – MOESCHLER, Jacques: *A társalgás cselei*. Osiris, Budapest, 2000, 162–180.

⁶⁷ WHITE: *A történelem terhe*. 18–19.

⁶⁸ GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 15.

⁶⁹ A közelmúltig szinte teljességében csak a hatalom hagyott hátra írásos nyomokat. Gyáni Gábor Georges Dubyt idézve állítja, hogy a történelmi emlékezetet megfékezték, mivel a „hatalom szerkezete uralta, hagyta rajta nyomát.” Lásd GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 15–16.

⁷⁰ GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 16.

önmagában egy absztrakció, ugyanis az eseményről csak az eseményt megélők számolhatnak be, ami már értelmezéssel látja el a történetet. Értelmezésemben ez képezi a második réteget. A harmadik szint a történetírói interpretációt foglalja magába, amit végül negyedik szintként az olvasónak a történeti műre vonatkozó értelmezése zár.

A történetírói szöveg és az olvasó értelmezése közötti feszültséget az „interpretív tőke” fogalmi bevezetésével ragadom meg. Interpretív tőke alatt S. Fish és Sz. Kristóf Ildikó⁷¹ nyomán azt az interpretív közösségnek közösséggé formálódása során felhalmozott tudásanyagot értem, ami egy szituációhoz kötött, adott interakcióban megfelelőnek tartott verbális és nonverbális viselkedés formájában mutatkozik meg. Interpretív közösségnek tekinthető az a közösség, amelynek tagjai „valamilyen dolgot/szöveget adott időben és kontextusban azonos módon értelmeznek.” Ezt a tudást a közösség bármilyen szöveg értelmezésénél felhasználhatja, azonban a közösség olvasata nem feltétlen esik egybe az üzenet küldőjének vagy szerzőjének szándékával.⁷²

Ezek tükrében kijelenthető, hogy múlt csak egy van, ellenben nincs róla egyetlen alapvetően helyes vagy hiteles „szöveg”,⁷³ így a múlt egyes értelmezései nem többek pusztán változatnál.⁷⁴ Egymásnak ellentmondó, egyaránt hihető beszámolók készíthetők ugyanarról a jelenségről, anélkül, hogy a történetírók „eltorzítanák a »tényeket«, vagy visszaélnének a forráskezelés szabályaival”.⁷⁵ Megdőlt tehát az egyetlen nagy narratívába foglalható történelemről szóló elképzelés. A múltnak több olyan története van, ami történelemként igazolható.⁷⁶

Látszólag kaotikus események sorozata a *narrativizálás* során válhat azonosítható történetté (recit).⁷⁷ A *cselekményesítés* kulturálisan értelmezhető jelentéssel ruhazza fel a valóságos események sorozatát.⁷⁸ A narráció olyan összefüggő történetek elbeszélését jelenti, amelyeknek van eleje, közepe, vége, és amelyek tanulságot tartalmazhatnak. David Carr megfogalmazásában az elbeszélések megteremtik az események folyamában a koherenciát. „Tartós

⁷¹ Megnevezett szerzők úgy végeztek felméréseket, hogy ugyanazon neveket mutatták meg különböző diákcsoportoknak: teológusoknak, irodalmároknak... Arra az eredményre jutottak, hogy az eltérő kontextus és a diákok eltérő előzetes ismerete jelentős mértékben befolyásolta a nevekhez csatolt értelmezéseket. Az azonos csoport tagjai hasonló képzettségüknek köszönhetően hasonló „interpretív tőkével” rendelkeztek, ami egy bizonyos irányba tolta el az értelmezésüket.

⁷² SZ. KRISTÓF Ildikó: Jákob Rózsafája vagy frusztrált antropológusok? Az értelmezés hatalmáról és korlátairól. In: *Tabula* I (1998/1–2) 67.

⁷³ Alun Munslow a hivatalos történelmi verzióval szemben a parahistóriák (parahistories) létjogosultsága mellett érvel. Ez a gondolata illeszkedik gondolatmenetembe, néhol azonban túlzónak tartom a felvetéseit: pl. „az eljövendő történelmek elsődleges funkciója az lehet, hogy parodizálják a történelem más formáit”. MUNSLOW, Alun: Tudomány-e még a történelem. A múlt mint történelem. In: *Aetas* 24 (2009/4), 208–209.. Online: <http://www.aetas.hu/2009-04.pdf>. Letöltve: 2012. június 20.

⁷⁴ Majd az a szöveg válik érvényes történelmi tudássá, amelyik kiállja a többi történész-beszámolókkal való egybevetés próbáját. GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 17.

⁷⁵ WHITE: *A történelem terhe*. 23.

⁷⁶ GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 14–18.

⁷⁷ White hangsúlyozza, hogy a történészek a narratív formák mellett más megoldásokat is alkalmazhatnak. Példaként az évkönyvek és krónikák megoldásait mutatja be az események rögzítésének lehetséges formájaként. WHITE, Hayden: A narrativitás értéke a valóság megjelenítésében. In: *Uő: A történelem terhe*. 103–142. Ugyanerről WHITE, Hayden: A narrativitás szerepe a valóság reprezentációjában. In: *Aetas* 11 (1996/1) Online: http://www.aetas.hu/1996_1/white.htm. Letöltve: 2012. június 19.

⁷⁸ WHITE: *A történelem terhe*. 21.

identitással rendelkező jellemek és személyiségek köré” rendezik a történeteket, amelyekben problémák, válságok és fordulatok, valamint ezek megoldása kerül bemutatásra.⁷⁹

Azáltal, hogy a történészek a múltból történeteket beszélnek el, munkájuk inkább irodalminak tűnik, mintsem tudományosnak.⁸⁰ A történeti tudás narratív jellegéről szóló tézis magával hozta a valóság és fikció viszonyának problematikáját, lévén, hogy az „elbeszélés tulajdonképpeni kategóriája a fikció”.⁸¹ A narratív történetírás tudatosan figyel a nyelv poétikai és retorikai tényezőire, ezért számtalan kritika érte a hagyományos történetírás részéről, amelyik a kognitív, racionális elemeket hangsúlyozza.⁸² Chris Lorenz úgy gondolja, hogy hiba a történetírás azonosítása textuális jegyeivel, ugyanis „az irodalmi fikciókkal ellentétben a történetírás referenciája egy szövegen kívüli tárgy, ti. »a valós múlt«, még ha az csupán a rá vonatkozó »szövegeken« keresztül ismerhető is meg.”⁸³

White szerint a történeti tudás „természeténél fogva” relatív,⁸⁴ így a történészek objektivitása valamint az általuk bemutatott tények „az előállításuk idején uralkodó kulturális értékek viszonylatában »relatívak«.” Ez nem azt jelenti, hogy valaki mindenről „azt mond, amit akar”. A székepszisből fakadó relativizmus olyan attitűd kialakításához kell vezessen, ami a tolerancia gyakorlásának legmegfelelőbb eszközeként a felelős történetírást szorgalmazza.⁸⁵ A felelős történész feladata a források jelentésszerkezetének „megbontása”. A forráskritikus és önreflexív dekonstrukció során a történetírónak folyamatos kapcsolatot kell tartania a szöveg szemantikailag értelmezhető síkjával és nyelvi valóságával egyaránt.⁸⁶

A posztmodern történelemfelfogásról értekezve Gyáni kijelenti, hogy a „múlt mint történelem olyan, amilyennek a mából tekintve látszik”.⁸⁷ Mi történik akkor, ha a tanulmányozni kívánt múltat egyre inkább közelítjük a mához? A kérdés megválaszolása létfontosságú, ha a néhány éve létező Facebook adatbázisát akarom bevonni a történetírás homlokterébe.

3.2.2 Prezentizmus

„Vége a tegnapi világnak, örökre vége” – jelentette ki már 1946-ban Lucien Febvre.⁸⁸ Szerinte a „végleges bizonytalanság” állapotába léptünk, ahol előre kell tekinteni, ha meg akarjuk érteni a „holnap globalizált világát”. A történész feladata immár „megmagyarázni a világnak a

⁷⁹ CARR, David: A történelem realitása. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái.* (Szerk. Thomka Beáta) Kijárat Kiadó, Budapest, 1999, 69–71.

⁸⁰ CARR: A történelem realitása. 69.

⁸¹ CARR: A történelem realitása. 69.

⁸² RÜSEN: A történelem retorikája. 40–41.

⁸³ SZEBERÉNYI Gábor: A történelem elbeszélése. Történeti szövegek narrativista értelmezései a „nyelvi fordulat” után. In: *Aetas* 17 (2002/2–3) 299. Online: <http://www.scribd.com/doc/45500296/SZEBERENYI-Gabor-A-tortenelem-elbeszelese>. Letöltve: 2012. június 9.

⁸⁴ „A történelem viszonylagossága nem az ún. valóság, hanem a valóságról szóló történészi beszéd relativitását, relatív érvényességét jelenti. Ezért félrevezető minden olyan állítás, amely szerint a posztmodern (csak így általánosságban) tagadja a valóság létét és megismerhetőségét. Az igazság az, hogy a posztmodern vagy a vele érintkező történetelmélet történészi kritikáinak többsége egy általa kreált fantomképpel viaskodik.” GYÁNI Gábor: *Relatív történelem.* Typotex Kiadó, Budapest, 2007, 7.

⁸⁵ WHITE: *A történelem terhe.* 13–15.

⁸⁶ MAJTÉNYI: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. 167.

⁸⁷ GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* 20.

⁸⁸ Idézi HARTOG, François: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat.* L'Harmattan – Atelier, Budapest, 2006, 14.

világot”: válaszolnia kell a ma embere által feltett kérdésekre, ezért a múltbéli dolgokat annak érdekében kell tisztázni, hogy megértsük a jelentől való különbözőségüket.⁸⁹ A múltban ráismerhetünk önmagunkra, de éppen, hogy a múlt „jelentől való távolsága, a magából áradó nyilvánvaló idegenség”-e által kelti fel „a megértés iránti vágyat.”⁹⁰

François Hartog úgy gondolja, hogy átléptünk abba a korba, ahol a „jelen elsőbbséget élvez”, amit a *prezentizmus korának* nevez. Szerinte „minden csoport, minden társadalom úgy tegnap, mint ma, csakis a jelenére számíthat.”

A mediatizált jelen folyamatosan eseményeket termel, így már „alakulása pillanatában történetinek mutatja magát, múltnak látszik.”⁹¹ A kortárs esemény logikájának legvégsőkéig való eltolását szemléletesen reprezentálja 2001. szeptember 11-e, ami azonnal történeti dimenziót nyert, azáltal, hogy egyszerre történt, és ugyanakkor már láttatta magát a kamerák kereszttüzeiben, így saját megemlékezéseként működött.⁹² Hasonló a helyzet a Facebookon történő kommunikációval is: miközben az egymilliárd körüli felhasználó jelenbeli interakcióiban vesz részt, a Facebook szerkezetének köszönhetően ez automatikusan archiválódik, megőrkítve ezzel a mindenkor felhasználó jelen pillanatát.

A 19. századi tudományos történetírás ezzel szemben még „világosan elválasztotta a múltat a jelentől”. Ezen felfogás szerint „a történelemnek ott kell kezdődnie (...), ahol az emlékezett megáll: az írott forrásoknál”.⁹³ Ha elfogadjuk azt a kijelentést, hogy már a jelen is történetinek mutatja magát, akkor az emlékezés mechanizmusát kell megvizsgálni, ami összeköti a jelent a múlttal.

A történészek mindig óvakodtak közelebb kerülni az emlékezethez – annak ellenére, hogy indirekt módon mindig is az emlékezettel foglalkoztak. A „kollektív emlékezetnek” Maurice Halbwachs⁹⁴ általi tudományos kidolgozása úgy tartja, hogy a „társadalmi gondolkodás alapvetően egyfajta emlékezet”, ami kollektív emlékekből áll. Ha „ezekből az emlékekből csak azok maradnak meg, amelyeket »a jelenlegi keretein belül működő« társadalom »rekonstruálni tud«”, a történetiséget pedig kizárjuk az emlékezet területéről, attól kezdve „nem ismerünk magunkra a történésznek ebben a portréjában”. Ilyenformán Hartog kijelenti, hogy a kollektív emlékezet a történész kutatási területeként „eszköze lehet a kortárs történelem erősödésének.”⁹⁵

Amennyiben Gadamer úgy definiálta az embert, mint megértő létezőt, úgy Jan Assman a kulturális emlékezet⁹⁶ felől közelítve ezt az emlékező ember megértő létezéséeként fogja fel.

⁸⁹ HARTOG: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. 14.

⁹⁰ GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 18.

⁹¹ HARTOG: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. 110.115.

⁹² HARTOG: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. 106.

⁹³ HARTOG: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. 122.

⁹⁴ Halbwach meglátásának továbbgondolását lásd Jan Assman megközelítésében ASSMAN, Jan: *Collective Memory and Cultural Identity*. In: *New German Critique* 65 (1995/tavaszi-nyári) 125-133. Online: <http://tinyurl.com/assman-collective-memory>. Letöltve: 2012. június 30.

⁹⁵ HARTOG: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. 122–124.

⁹⁶ Assman szerint négyféle emlékezet van. A *mimetikus emlékezet* utánzó emlékezet, a *tárgyak emlékezete* révén az elmúlt korokból fennmaradt tárgyak segítenek emlékezni az elmúlt korok embereire, cselekedeteire, a

Ez az emlékező lét szövegszerű.⁹⁷ Pierre Nora a „történelem gyorsulásáról” értekezve megállapítja, hogy nem csupán megsokszorozódik a kollektív emlékezetek száma, amit „lehetetlen egységesíteni”, hanem a gyorsulás hatásaként ezek „szakítanak” a múlttal.⁹⁸

Nora szerint tehát történelem és emlékezet szakítottak egymással, miközben úgy érzi, hogy „csak azért beszélünk annyit az emlékezetéről, mert már nincs.”⁹⁹ Korunk archiválási rögeszméjét annak bizonyítékaként könyveli el, hogy „az emlékezet egyre kevésbé élhető meg belülről, ezért van szüksége külső támasztékre”.¹⁰⁰ Mivel már nincs valódi közege az emlékezetnek, ezért az emlékezet helyeiről beszél (*lieu de mémoire*), amelyeknek célja „az idő megállítása, a felejtés munkájának megakadályozása”, amelyek mégis csak „az átalakulásra való képességük, jelentéskörük állandó felélesztése és elágazásainak előre láthatatlan bokrosodása révén élnek.”¹⁰¹

Az archívum vég nélküli halmozása meglátása szerint egy „új öntudat kiéleződött következménye”, amelyben „az emlékezet kötelessége mindenkit önmaga történészévé tesz.” Az emlékezet magánüggé válik: én vagyok, aki emlékezem.¹⁰²

Ezen a ponton kell kiemelnem azt a 20. században megkezdődött demokratizálódási folyamatot, amelynek során olyan társadalmi csoportok is teret nyertek a „történelemben”, amelyek addig majdnem egészében kimaradtak belőle. A történelem „alulnézetből” való szemlélése következtében olyan tanulmányok születtek, amelyek „a munkások, a rabszolgák, a cselédek, a nők vagy a feketék történelméről” szólnak.¹⁰³

A mikrotörténet-írást¹⁰⁴ elsősorban a kisebb közösségek, vagy akár az egyén életének a történeteinek érdeklik.¹⁰⁵ A mikrotörténet tulajdonképpen a vizsgált tárgy leszűkítését jelenti egyetlen falura, lakóhelyi közösségre, családra, vagy az egyénre. A társadalom peremére szorított jelenségeknek és személyeknek ugyanúgy megvan a maguk érvényes története, ami „csak a saját világuk kereteinek és rájuk vonatkozó tapasztalataiknak a rekonstrukciója nyomán hozható felszínre”.¹⁰⁶

Az a fajta történelemszemlélet, amelyik számol az egyének élettörténetével, a „személyes jellegűnek tekintett” források, mint például az interjúk, naplók, levelek felértékelését hozza magával.¹⁰⁷ Egyes kutatók a történelmi források közé sorolják a képregényeket, fény-

kommunikatív emlékezet a kommunikáció révén kialakuló emlékezet, a *kulturális emlékezet* pedig a három együttese hozza létre.

⁹⁷ ASSMAN, Jan: *Religion and cultural memory*. Stanford University Press, Stanford, 2006, IX–X.

⁹⁸ HARTOG: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. 125.

⁹⁹ NORA, Pierre: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. In: *Múlt és Jövő* (2003/4) 3. Online: <http://www.multesjovo.hu/hu/2003-4.html>. Letöltve: 2012. június 30. Ez a szöveg újrakiadás. Eredetileg itt jelent meg: *Aetas* 14 (1999/3) 142–157.

¹⁰⁰ NORA: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. 7–8.

¹⁰¹ NORA: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. 3.12.

¹⁰² NORA: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. 9–10.

¹⁰³ MAJTÉNYI: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. 163.

¹⁰⁴ Bővebben lásd SZIJÁRTÓ M. István: Mi a mikrotörténelem? In: *Aetas* 11 (1996/4) 157–185.

¹⁰⁵ GYÁNI: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. 41–43.

¹⁰⁶ GYÁNI Gábor: A mindennapi élet mint kutatási probléma. In: *Aetas* 12 (1997/1). Online: http://epa.oszk.hu/00800/00861/00004/1997_t9.html. Letöltve: 2012. május 24.

¹⁰⁷ MAJTÉNYI: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. 167.

képeket, filmeket, művészeti alkotásokat, de még az internetes honlapokat is.¹⁰⁸ Ilyen összefüggésben az egyes személyek Facebook-profiljai olyan forrást jelentenek, amelyek segíthetik az egyén élettörténetének a megírását.

Egyre több tudományterület foglalkozik a *mindennapi élet* tudományával. A történeti antropológiának, az etnológiának, az új narratív történetírásnak vagy a mikrotörténetnek egyaránt kutatási tárgyát képezi az átlagemberek élete, „az ő tárgyi világuk, életgyakorlatuk és mentális univerzumuk”.¹⁰⁹ Mats Lindqvist szerint „az emberek mindennapos gondolatai és cselekedetei tartalmazzák valamennyi történelmi változás csíráját”.¹¹⁰ A mindennapi élet történetírásban való felhasználása a társadalomtörténet olyan újfajta megközelítését adja, „ami a történelemre kivált a »kultúra« terminusaiban tekint”. Ha a kultúra alatt azt értjük, amit az emberek tesznek és gondolnak, akkor figyelembe kell venni az emberek mindennapi életét. Amennyiben a vizsgálódás az egyszerű emberek tapasztalataiból és szükségleteiből indul ki, annyiban a kultúra demokratizálódása valósul meg.¹¹¹

Gertrude Stein úgy gondolja, hogy „ha a napnak minden percében megéljük a napi életet, ennek a mindennapi életnek a leírása megkapó kell, hogy legyen, meg kell, hogy töltsen az embert átfogó érzésekkel, és ugyanakkor megnyugtatónak is kell lennie.”¹¹²

Ez az eszmetörténeti felvezetés azt hivatott igazolni, hogy létjogosult az a gondolat, miszerint a Facebook társadalomtörténeti kutatás tárgya lehet. Ha a közösségi oldalt behelyezem ebbe a szellemi kontextusba, akkor a következőket kell kijelentenem. Legalapvetőbb megállapításom az, hogy a Facebook-profilok az emlékezet helyeiként alkalmasak arra, hogy a kortárs történetíró történeti forrásként felhasználva azokat, megalkossa az egyes személyek vagy társadalmi csoportok mindennapi életének narratívába rendezett történeteit.

A Facebook-jelenség mindössze néhány éves múltjával a háta mögött ízig-vérig kortárs specialitás. Alapvetően prezentista: a felhasználók a mindenkori jelenben lépnek egymással interakcióba. Miközben a felhasználók társas kapcsolataikat alakítják Facebookon való online jelenlétük során, annak szándéka nélkül, hogy tudatosan megőrizték a pillanatot, aközben az egyes profilok a személlyel kapcsolatos adatok és információk felhalmozódása által az emlékezet helyeivé válnak.

A demokratizálódás és atomizálódás szembetűnő példájával szembesül az a kutató, amelyik a Facebook adatbázisának tanulmányozását tűzi ki céljául. A Facebook-profilok nyilvánosságának, valamint az adott személyek online aktivitásának függvényében emberek milióinak lehet betekinteni mindennapi életébe. Bármennyire is népszerű azonban a Facebook, a demokratizálódási folyamatnak megvannak a maga korlátai: az általam körülírandó

¹⁰⁸ SZÉLPÁL: A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe. 136.

¹⁰⁹ GYÁNI: A mindennapi élet mint kutatási probléma. In: *Aetas* 12 (1997/1). Online: http://epa.oszk.hu/00800/00861/00004/1997_t9.html. Letöltve: 2012. május 24.

¹¹⁰ FRYKMAN, Jonas: A mindennapi élet, mint a kutatás tárgya a svéd etnológiában. In: *Ethnographia* 100 (1989) 70.

¹¹¹ FRYKMAN: A mindennapi élet, mint a kutatás tárgya a svéd etnológiában. 72.

¹¹² Idézi TITON, Jeff Todd: Az élettörténet. In: *Az életrajzi módszer alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában*. (Szerk. Küllös Imola) (Documentatio Ethnographica 9.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982, 96.

Facebook-kutatás csak azokat a személyeket és társadalmi csoportokat tudja bármilyen módon a kutatás fókuszába állítani, amelyek rendelkeznek Facebook profillal. Ilyenképpen szükségszerűen kiszorulnak a vizsgálódásból azok, akiknek nincs internetük, esetleg országukba még nem jutott el a közösségi oldal, vagy tilos annak használata. Emellett nincs profiljuk a 13 évnél fiatalabbaknak (hacsak hamis életkort megadva nem hoznak létre egyet),¹¹³ továbbá az idősebb korosztály is alulreprezentált a Facebook technikai újdonsága miatt.

A Facebookon megjelenő digitális „dokumentumok” két típusát lehet elkülöníteni, amelyekben eltérő mechanizmusok működnek az életpálya, élettörténet, emlékezés viszonylatában. Egyfelől a felhasználók valós életük elmúlt eseményeit teszik nyilvánossá a közösségi oldalon fényképek, videók, jegyzetek formájában (pl. gyerekkori fényképek). Másfelől a profiloldalakon nyomon követhető az, amit egy személy tevékenykedik online töltött ideje alatt (megosztások, lájkok, posztok formájában). Míg az első változatban retrospektív módon a személy múltjának eseményeire történik visszaemlékezés, addig a második esetben a személy mindenkori jelenének rögzítése zajlik.

A virtuális térben töltött jelen folyamatos archiválása másfajta struktúrát követ, mint az a fajta emlékezés, amelynek eltűnését Pierre Nora fájtalja, mert a felhasználó az őt ért benyomásokra azonnal reagálni tud. A hagyományos történetkutató általában szerkesztett dokumentumokkal, átgondolt összefoglalásokkal találkozik, de az antropológus vagy a folklórkutató is „csak” visszaemlékezések formájában elemezheti a múlt eseményeit. Még a napló sem versezhet az események rögzítésében a Facebook azonnaliságával.

A két típus közötti határ azonban egyre inkább elmosódik, mivel egyre gyakoribb az, hogy a valós élet eseményei a virtuális szférában is valós időben jelennek meg: ilyen például kirándulások alkalmával készült fotók Facebookra való azonnali feltöltése. Ebben az esetben a képekhez fűzött kommentár, vagy a mások hozzászólásaira adott reakálás megőrökíti a virtuális jelen pillanatát, ugyanakkor ez egybeesik a valódi esemény pillanatával. Ilyen módon nem annyira a reflektált emlékek, mintsem a megélt és megtapasztalt benyomások formálják a folyamatosan mentésre kerülő információkat.

Az eddigiek során felvázoltam azt a történelemszemléletet, amelyik a jelen pillanatig kiterjeszti vizsgálódási horizontját, miközben a nagy történeti narratíváktól eljut a személyes dokumentumok vizsgálata által az egyén élettörténetéig. A Facebook csak ilyen szellemi háttérben tarthat igényt a történetírók és társadalomkutatók általi tanulmányozásra. Azonban nem szükséges megragadni az egyes személyek élettörténeteire szétforgácsolódott történelem képe mellett, mert a Facebook hálózat-jellege miatt lehetővé teszi társadalmi szintű jelenségek vizsgálatát is. Nem ringatom magamat abba a tévképzetbe, hogy a totális történelem megírha-

¹¹³ Mark Zuckerberg, a Facebook alapítója megnyitná a közösségi oldalt a kisebb gyerekek előtt is: a „preteens” szót használta, ami kb. 8 éves kortól tenné lehetővé a regisztrálást. Ez egyelőre jogi akadályokba ütközik, azonban már egy 2011-es jelentés szerint is 7 és fél millió 13 évesnél fiatalabb felhasználója van a Facebooknak. Lásd: Gyerekeket is engedne regisztrálni a Facebookon Zuckerberg. De minek? In: Hvg, 2012. június 12. http://hvg.hu/tudomany/Gyerekeket_is_engedne_regisztralni_a_Facebo_WSDEOL. Letöltve: 2012. július 1. CR Survey: 7.5 Million Facebook Users are Under the Age of 13, Violating the Site's Terms. In: Consumerreport, 2011. október 5. <http://pressroom.consumerreports.org/pressroom/2011/05/cr-survey-75-million-facebook-users-are-under-the-age-of-13-violating-the-sites-terms-.html>. Letöltve: 2012. július 1.

tó lenne, azonban úgy gondolom, hogy a Facebook olyan perspektívát nyit a társadalomtudományok, és a történetírás számára, amelyben a megfelelő módszerek kidolgozása által transzparenssé válhat a kollektívum belső mechanizmusa a maga történetiségében.

A következőkben kontextusába helyezem a közösségi oldalt, és megvizsgálom, hogy milyen paramétereket kell figyelembe vennie azoknak a társadalomkutatóknak, akik a Facebook tanulmányozását tűzik ki célul.

4 Hogyan használhatják a társadalomkutatók a Facebookot?

4.1 A Facebook kontextusba helyezése

4.1.1 Digitális kultúra

A mindennapi élet tanulmányozásában kiemelt szerepet kapott a kultúra. A Facebook a kultúrát digitális platformon jeleníti meg, ezért a továbbiakban ennek jellegzetességeit tanulmányozom. Charlie Gere a digitális technológiák átalakulásának következményeit vizsgálva digitális kultúráról beszél.¹¹⁴ Rafael Capurro szerint az internet olyannyira megváltoztatta a tér és idő társadalmi tapasztalatát, hogy annak hatását a világban-való-létünk (Heidegger kifejezését idézve) minden szintjén komolyan kell venni.¹¹⁵

A digitális kultúra azon kulturális objektumok rendszerét jelenti, amelyek digitális platformon léteznek. A „hagyományos” kultúra egyre nagyobb szegmensét képezi, önmagában azonban nem értelmezhető és nem jöhet létre. Leegyszerűsítve, a digitális kultúrának két forrása lehet: „a már meglévő kulturális objektumok digitalizálása, illetve a kulturális elemek digitális úton történő létrehozása” által létrejövő digitális adatok.¹¹⁶ A Facebookon mindkét forrás a rendelkezésünkre áll. Régi fényképek beszkennelésével, régi hanganyagok digitalizálásával, kulturális örökségünk lefényképezésével (pl. turistautak alkalmával készült fotók) és mindezen adatok Facebookra való feltöltésével a felhasználók önkéntelenül is elvégzik a szükséges digitalizálást. Emellett a Facebookon való jelenlét során digitális adatok és munkák publikálásával digitális produktumok válnak elérhetővé (videók feltöltése, plakátok megosztása, saját publikációk belinkelése stb.).

Rab Árpád hangsúlyozza az internetben rejlő lehetőségeket a folklorisztika számára, továbbá kiemeli, hogy a folklorisztikában „jól kidolgozott módszerek állnak rendelkezésre a szövegelemzéshez és a szövegek utóéletének longitudinális vizsgálataihoz, továbbá a szövegek környezetének elemzéséhez is.”¹¹⁷ A Facebook történetírásban való felhasználása azt jelenti az én megközelítésemben, hogy a digitális adatok tanulmányozását követően azok narratívába szerkesztése kell megvalósuljon. Ez eltér azoknak a történészeknek a perspektívájától,

¹¹⁴ GERE, Charlie: *Digital culture*. Reaktion, London, 2008, 7. Online: <http://library.nu/docs/U0LDY9ASZV/Digital%20Culture%2C%20Second%20Edition>. Letöltve: 2011. augusztus 20.

¹¹⁵ CAPURRO, Rafael: Digital hermeneutics: An outline. In: *AI & Society* 25 (2010/1) 35–42. Online: <http://www.capurro.de/digitalhermeneutics.html>. Letöltve: 2011. augusztus 25.

¹¹⁶ RAB Árpád: Digitális kultúra – A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra. In: *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. (Szerk. Pintér Róbert) Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007, 182–183. Online: <http://mek.oszk.hu/05400/05433/05433.pdf>. Letöltve: 2012. május 27.

¹¹⁷ RAB Árpád: Néprajz az információs társadalomban. A kulturális örökség digitalizálása. In: *Információs Társadalom* 4 (2004/1) 118. Online: http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2004_1/2004_1_rab_arpad.pdf. Letöltve: 2012. május 27.

akik azért üdvözölték a digitális technológiát, mivel abban az elbeszélések nemlineáris újraalkotásának a lehetőségét vélték felfedezni.¹¹⁸

A Facebook mint a digitális kultúra platformja magában hordozza a kérdést: az adatbázis és a narratíva hogyan viszonyul egymáshoz? A hagyományos kultúra¹¹⁹ – legalábbis a nyelvfordulat óta – a narratívában látja kifejezőmódjának kulcsfontosságú formáját, míg a számítógépes korszak az adatbázist használja kifejezőeszközként. Az új médiumok – így a Facebook is – alapvetően nem történetet mesélnek: nincs a tartalmaknak a szó szoros értelmében vett kezdete vagy vége, nem tematikusan, formálisan, vagy bármely más módon fejlődnek. „Inkább egyéni elemek gyűjteményének tekinthetők, ahol minden egyes elem egyenértékű jelentőséggel bír.”¹²⁰

Bár a számítástechnikában az adatbázisokat rendezett adatokként határozzák meg, mégsem egyszerű adatgyűjteményekről van szó, mert az adatok gyorskeresésre és visszakeresésre is szolgálnak. A Facebook-felhasználók tapasztalata különbözik egy narratíva olvasásához kapcsolódó tapasztalattól, mivel az adatbázisban – saját profiljukon és barátaik profilján – különféle műveleteket hajtanak végre, mint például a „nézet beállításai, navigáció vagy keresés”. Az új elemek feltöltésével nem egy történet, hanem egy gyűjtemény jön létre. A Facebooko-kutató a narratív életrajzok helyett „képek, hangfelvételek, videoklipek és/vagy szövegek sokféle módon irányítható adatbázisával” találja szemben magát. Ennek fényében a Facebook-profilokat tekinthetjük úgy, mint „adatbázis-alapú életrajzokat”.¹²¹

A számtalan információ adatbázis-struktúrájának köszönhetően a felhasználó és böngésző személy számára több bejárési útvonalat tesz lehetségessé, ami „interaktív narratívát” hozhat létre. „Az interaktív narratíva (amit a hiperszöveg analógiájaként »hipernarratívának« is nevezhetünk) számos, az adatbázison keresztül haladó útvonal összegzéseként is értelmezhető. Egy hagyományos lineáris narratíva egy a sok lehetséges útvonal közül, azaz egy adott választás a hipernarratíván belül.”¹²²

Elgondolkodtató kérdést tesz fel Manovich az internetes adatbázisokkal kapcsolatban: „hogyan tudjuk a folyamatosan változó anyag narratívájának vagy fejlődési ívének koherenciáját megtartani”? Ha a történetírás perspektívájából, a Facebookra szűkítve vizsgálom a kérdést, akkor az adatok történetekbe rendezése kínálkozik egy lehetséges válasznak. Tulajdonképpen egész kutatásom ezt az alternatív megoldást, a Facebook-adatbázis elemeinek narratívába rendezését járja körül.

Ezzel a javaslatommal nem a narratívának az adatbázissal szembeni elsőbbségét állítom, hanem elsősorban pragmatista szempontok vezérelnek. A mindennapi felhasználó számára nem okoz gondot a Facebook adatbázis-struktúrája, ami ritkán követ narratív logikát, de még

¹¹⁸ FOGU, Claudio: A történeti tudat digitalizálása. In: *Aetas* 26 (2011/3) 179. Online: <http://www.aetas.hu/2011-03.pdf>. Letöltve: 2012. június 9.

¹¹⁹ „Hagyományos” alatt itt a „digitálistól eltérő” kultúrát értem.

¹²⁰ A kérdéskört lásd MANOVICH, Lev: Az adatbázis mint szimbolikus forma. In: *A film jövője a digitalizáció korában. Adatbázis és/vagy narratíva?* (Szerk. Gollowitzer Diána) Szeged, 2012. E-könyv. Online: <http://digitalculture.hu/publikaciok/dragon-saghy/>. Letöltve: 2012. június 17.

¹²¹ Vö. MANOVICH: Az adatbázis mint szimbolikus forma.

¹²² MANOVICH: Az adatbázis mint szimbolikus forma.

a kutatók és történetírók számára is hasznos lehet a multimediális, interaktív felület használata. Egy dolog azonban történetírói szempontból sarokba szorítja a digitális adatbázis-gyűjteményeket: az időtállóság. A narratív struktúrák az évszázadok során bizonyították időtállóságukat, a digitális adatok azonban még adósak ezzel.

4.1.2 Digitális amnézia

Stewart Brand egyenesen „digitális sötét kornak” nevezi napjainkat, amiért annyira felgyorsult a szoftverek és adathordozók technológiai fejlődése, hogy nincs arra garancia, hogy néhány évtized múlva digitális adataink még elérhetőek lesznek, míg a kőtáblák, pergamenek és könyvek évszázadokon keresztül fennmaradtak. Bár a digitális adatok látszólag rendelkeznek a „hallhatatlanság” némely jellemzőjével, mint például az egyértelműséggel (egy bit kizárólag nulla vagy egy lehet), egyetemességgel, megbízhatósággal, gazdaságossággal, a valóság azonban éppen a törékenységet bizonyítja. „Egyetlen korban sem éltünk át ilyen mélyreható és végleges információvesztést.”¹²³

Ennek egyik oka az, hogy a kereskedelmi szoftvert „szinte mindig lázas sietséggel írják, az egyre gyorsuló piac sebességével.” Az új verziókhoz „esetleg még felrajzolható egy »upgrade-pálya«, az évtizedes távolságok azonban kívül esnek a látókörön. Márpedig a társadalom évtizedekben, a civilizáció évszázadokban méri a ritmusát.”¹²⁴ A másik ok az adathordozók dinamikus változása,¹²⁵ és tartósságuk rövideége.¹²⁶

Vannak tudósok, akik attól tartanak, hogy „az új bitek folyamatos érkezése áthághatatlannul megakadályozza a régi bitek megfelelő kezelését”. Ennek megfelelően hiába létezik számtalan értékes információ a Facebook adatbázisában, ha annak, hogy naprakészek maradjunk, a kulturális emlékezet elvesztése lesz az ára.¹²⁷

Az adatok tárolása ma már könnyű feladat, azonban sokkal nehezebb azok megőrzése. Valószínű, hogy nem tudunk minden digitális információt megőrizni, de ez nem is szükséges. Pierre Nora a levéltárosi szakmáról mondja, hogy „lényegét tekintve, az ellenőrzött pusztulás művészete.”¹²⁸ Paul Ricoeur az emlékezet – felejtés – történelem triászának dinamikáját vizsgálva mondja, hogy „a hiánytalan emlékezet elviselhetetlen teher lenne számunkra”. A narra-

¹²³ A gyors technológiai fejlődés következtében számtalan digitális adat az újabb és újabb szoftverek és adathordozók térnyerése miatt használhatatlanná válik. „A ma csúcstechnikája a holnap nyavajatorős hagyatékrendszer”. BRAND, Stewart: *Amíg világ a világ. Idő és felelősség – a hosszú most órája*. Vince Kiadó, Budapest, 2001, 85–96.

¹²⁴ BRAND: *Amíg világ a világ. Idő és felelősség – a hosszú most órája*. 89.

¹²⁵ Például a NASA az 1960-as és 1970-es években a Földről készített digitalizált műholdas felvételeket, amelyek felbecsülhetetlen értékkel bír(hat)nak a tudósok számára a bekövetkezett változások tanulmányozása végett, azonban ezek már 1999-ben (Stewart Brand könyvének kiadási évében) mágnesszalagon lapultak elavult, olvashatatlan formátumokban. BRAND: *Amíg világ a világ. Idő és felelősség – a hosszú most órája*. 91.

¹²⁶ „A mágneses hordozók, mint a lemezek és a szalagok, öt-tíz év alatt elvesztik a hordozóképességüket. Az optikailag maratott hordozók, mint a CD-ROM-ok, legfeljebb tíz-tizenöt évig tartanak ki”. BRAND: *Amíg világ a világ. Idő és felelősség – a hosszú most órája*. 88.

¹²⁷ BRAND: *Amíg világ a világ. Idő és felelősség – a hosszú most órája*. 91.

¹²⁸ NORA: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. 8.

tív struktúrák magukban hordozzák a „szükségszerű felejtés törvényét”. Mivel az elbeszélések csak korlátozott számú eseményből állnak, ezért szükségszerű velejárójuk a válogatás.¹²⁹

„A digitális archívumok kezelői a *migráció* szóval jelölik a fájlok átvitelét az egyik számítógépes platformról a másikra”.¹³⁰ Ez a munka azonban költséges és időigényes. Ez szükségszerűen szelektáláshoz vezet, ami egyébként hasznos folyamat lehet, mert ideális esetben lényegszerű válogatás történik az áttekinthetetlen adathalmazban. Az ideális esettől viszont eltér a valóság, ugyanis olyan gyorsan bővülő adatmennyiséggel van dolgunk, aminek lehetetlen az áttekintése, így értékes információk a feledés homályába merülnek.

Annak érdekében, hogy a felejtés szelektív szűrőn menjen keresztül, és ne csak az adattárolók élettartama legyen az egyetlen tényező, ami a tárolt adatokat megőrzi, vagy az örök felejtés ködével borítja, ki kell dolgozni egy olyan módszert, amellyel a társadalomkutatók képesek lesznek kihámozni az adathalmazból azokat a történeteket, amelyek érthetőbbi teszik jelenünket, valamint közvetítenek a jelen és a jövő horizontja között. Ennek érdekében lássuk, hogy milyen forrásokkal találkozunk a közösségi oldalon a történetíró, és mit kezdhet ezekkel.

4.2 A Facebook-profilok mint az emlékezet helyei

A Facebook szerkezete olyan, hogy a személyek profilját képes az emlékezet helyeivé tenni. A Facebook struktúrája alatt az egyes személyek képeinek, szövegeinek, videóinak kezelőfelületeként létrehozott kommunikációs platform szerkezetét értem.

A felhasználók személyes képeiket,¹³¹ videóikat feltölthetik a közösségi oldalra. Bonyos idő elteltével a feltöltött (sok esetben albumokba rendezett) képek és videók létrehozzák tulajdonosaik (és nemcsak) személyes történetének virtuális lenyomatát: nyomon követhetővé válik, hogy a Facebook profil tulajdonosa kivel, mikor és hol járt. Ezeket az adatokat rendszerint a képekhez kötötte további kommentárok egészítik ki, amelyek egy adott esemény megélésének módjáról is információkat hordoznak.

Kiemelem az „üzenőfal” jelentőségét, amit azonban lassan felvált az idővonal. Az üzenőfal egy olyan felület, amelyen a felhasználók megoszthatják aktuális gondolatukat, lelkiállapotukat, esetleg egy képet vagy videót, ami éppen foglalkoztatja őket. Úgy gondolom, hogy ez az a felület, ahol talán a leginkább kirajzolódik az aktív Facebook-használó személyisége, és egyben személyes története. Mivel a megosztott szöveg, kép, videó megjelenik az illető barátainak a hírei között, a megosztott anyag rövid időn belül további interakciókat vált ki. Fontos megemlítenem, hogy az üzenőfal információi archiválódnak, azonban az ebben való keresés elég nehézkes munkát igényel.

¹²⁹ RICOEUR, Paul: Emlékezet – felejtés – történelem. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. (Szerk. Thomka Beáta) Kijárat Kiadó, Budapest, 1999, 63–64.

¹³⁰ BRAND: *Amíg világ a világ. Idő és felelősség – a hosszú most órája*. 89–93.

¹³¹ A kép-nyelvben eligazítást nyújt: SIMONFFY Katalin: Felér-e egyetlen kép ezer szóval? Képnyelv – szónyelv. In: *Média Szakos Doktori Hallgatók Konferenciája. (2007. május 11.)* (Szerk. Botházi Mária) Médea Egyesület–Művelődés, Kolozsvár, 2007. A mindennapi élet és a kép kapcsolatáról: SZALMA Anna-Mária: A mindennapi élet fényképei – a fénykép mindennapjai. In: *X. RODOSZ. RODOSZ – Clear Vision Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009, 392–406. A kép hermeneutikájáról: BOEHM, Gottfried: A kép hermeneutikájához. In: *At-henaeum* (1993/4) 87–111.*

Egyre inkább elterjedőben van a Facebook új felülete, az úgynevezett idővonal, amely időrendi sorrendbe szedi, és visszakereshetővé teszi a különböző eseményeket egy személy profilján. Néhány egyszerű kattintás során szinte bármi visszakereshető azon személyek profilján, akik ezt használják.

Dolgozatom korábbi részében megjegyeztem, hogy az idővonal problémát jelenthet azokban az esetekben, amikor egy cég elkéri az állásra pályázók Facebook-jelszavát. Ez azért gond, mert a saját profilján mindenki vissza tudja keresni a Facebookon töltött minden egyes apró rezdülését percre pontosan: minden egyes lájkot, kommentálást, megosztást, mindent, amit egyszer a Facebookon „elkövetett”. Az a felhasználó, amelyik nem volt elég körültekintő facebookozása során, és esetleg egy állásinterjún elkéri a Facebook-jelszavát (ha ezt még megtehetik, vagy meg merik tenni), akkor az illető igencsak áldozna a felejtés kultúrájának, mintsem, hogy a munkaadó azt tanulmányozza, hogy milyen bulin mennyire volt részeg, hol és mennyire vetkőzött ki magából.

Annak a személynek, aki publikus idővonalat használ, könnyen áttekinthető a profilja. A Facebook idővonala összegyűjtve és rendszerezve tárolja a felhasználók lájkjait. Így könnyedén nyomon követhető, hogy egy személy milyen filmeket lájkolt, milyen zenestílust és milyen előadókat hallgat, milyen sportot űz, milyen játékokat szeret stb.

Nem csak idő szerint, hanem a térhasználat szempontjából is adatok gyűjthetők be a Facebookról. Néhány eseményt maga a Facebook jelöl be egy virtuális térképen (pl. születésünk helye), de arra is lehetőség nyílik, hogy a felhasználó adja meg, hogy mikor, kivel és éppen hol volt.

A Facebook alapszerkezetéből kiemelném még a jegyzetírás lehetőségét. Minden felhasználónak lehetősége van jegyzeteket írni, ahová gyakran mások idézetei, vagy a felhasználó saját gondolatai kerülnek be. Ezekből szintén kirajzolódik a személy értékrendje, az őt foglalkoztató kérdések, problémák mintázata.

A Facebook-profilok felfoghatók úgy, mint a felhasználók naplója. Egy profil annyiban eltér a naplótól, hogy alapvetően nem a megőrkítés szándéka vezérli a facebookozókat, másrészt pedig olyan interaktív felületről van szó, ahol a közösség tagjai kommentárokat fűzhetnek a multimediális adatokhoz. Egyén és közösség szimbiózisban jelenik meg a közösségi oldalon, ezért ha a társadalomkutató forrásként tekint az adatokra, akkor az élettörténetektől egészen a társadalomtörténet dimenzióáig juthat.

4.2.1 Facebook-profilon kirajzolódó élettörténet

A historiográfia történeti felfeztetésénél bemutattam, hogy a hagyományos történetírás az objektivitás hiú ábrándját követve milyen szigorúan kezelte a forrásokat, amiért a személyes jelegű anyagok sokáig kiszorultak a kutatásból. Ahogy kezdték felismerni a történelem töredezetttségét, azt, hogy lehetetlen megírni a totális történelmet, egyre nagyobb szerepet kaptak a történetírásban azok, akik addig kiszorultak belőle. Ezzel párhuzamosan végbement a történelem demokratizálódása, és a makrotörténetek mellett szerephez jutottak a mikrotörténetek. Minél inkább a személy került a kutatás fókuszába, annál inkább felsejlett a nyelvi többértelműség és a szubjektív emlékezés fényénél, hogy a történetekben a valóság összefonódik a

fikcióval, és együttesen hozzák létre azokat a narratívákat, amelyek aztán az identitás formálódásában játszanak kiemelt szerepet.

Néhány példán keresztül azt mutatom be, hogy miként lehetne használni a Facebookot életrajzok, élettörténetek megírására. „Michel Leiris szerint az élettörténetnek tétje, kockázata van”.¹³² Szembesülhettek ennek igazságával azok, akik vesztek már el munkahelyet azért, mert Facebook-profiljuk a maga narratíva-nélküli struktúrájával olyan dolgokat engedett megmutatni, amelyeket adott szituációban jobb lett volna árnyékban tartani.

Azok a történészek, „akiket elbűvöl az egyéni sorsok gazdagsága”, eltérő módokon közelítik meg az életrajz problematikáját. A prozográfiai és modális életrajz számára az egyéni életrajzoknak csak annyiban van jelentőségük, amennyiben általános vonatkozásuk van.¹³³ Ilyen összefüggésben a Facebook miatt tönkrement házasságok alkalmas terepet kínálnak azon kutatók számára, akiket a családi dráma megírása érdekel. Ebben az esetben egy személy sajátos életútjának házastársi vonatkozásainak tanulságai reprezentatívak lehetnek a többi elvált szempontjából.

Azokban az életrajzokban, amelyekben fontos szerepet kap a kontextus, hangsúlyos szerephez jut a „korszak, a miliő, a környezet” is.¹³⁴ Egy ilyen típusú életrajz megírására alkalmas lenne egy észak-afrikai lázadó élettörténetének megírása a Facebook-adatainak a felhasználásával. Érdekes lenne összevetni egy olyan megírt életrajzot, amelyik csak ilyen adatokat használt, egy olyanal, amelyik személyes beszámolóra épül.

Az életpálya morfológiai modellje szerint az egyén életét fordulópontok tagolják, amelyek különböző életszakaszokra bontják azt.¹³⁵ A Facebook-felhasználó önmaga is jelölhet ki az életében fordulópontokat, amelyeket aztán a közösségi oldal úgy jelenít meg, mint élet-eseményt (lifeevent). Ilyen élet-esemény lehet például valakinek a megtérése, az esküvője, a gyereke születése stb.

A Facebook új kapukat nyithat az életrajzírásban, azonban ennél fontosabbnak tartom, hogy az élettörténetek egymással kapcsolatban állnak, ami egy nagyobb kontextusba, közösségi hálóba helyezi ezeket a történeteket.

4.2.2 Közösségi háló és társadalomkutatás

A Facebook szerkezetét tekintve közösségi háló. Olyan személyeket kapcsol össze egymással, akik „barátnak” tartják egymást. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a szó szoros értelmében vett barátságot takar a személyek közötti kapcsolat, azonban a legtöbb esetben valamilyen szintű ismeretséget feltételez.

A Facebook igazi újdonsága a társadalomtudós számára ebben a hálózati szerkezetben rejlik. Míg az egyes személyek szintjén maradva a történetíró saját maga felfejtheti és törté-

¹³² KESZEG Vilmos: Élettörténetek populáris regiszterekben. In: *Emberek, életpályák, élettörténetek.* (Szerk. Jakab Albert Zsolt–Keszeg Anna–Keszeg Vilmos) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2007, 161.

¹³³ LEVI, Giovanni: Az életrajz használatáról. In: *Korall* (2000/tél) 85.

¹³⁴ LEVI: Az életrajz használatáról. 86–87.

¹³⁵ KESZEG: Élettörténetek populáris regiszterekben. 157–158.

netbe foglalhatja egy személy Facebookon tárolt adatait, addig az szinte lehetetlen, hogy a társadalmi kapcsolatoknak a közösségi oldalon való lenyomatát egészében felgöngyölítse.

Ezért állítom azt, hogy a Facebook-jelenség tanulmányozásához munkamegosztásra és interdiszciplináris képzettségű szakemberekre van szükség. Az adatok feldolgozásához egy sor tudományágra van szükség, amelyek közül csak néhányat említek meg: a hálózattelmélet, és hálózatkutatás feltérképezi és leegyszerűsíti a vizsgálódást, a lingvisztika és a hermeneutika eredményeit felhasználva programok szűrik meg és osztályozzák az adatokat, amelyeket szociológusok, pszichológusok, a kommunikáció szakemberei és egyéb tudományterületek kutatói elemeznek... Ez nem utópia, nem is prófécia, hanem már működő folyamat.¹³⁶

Mivel a narratív formát javasoltam a Facebook-kutatás eredményeinek közlésére, ezért ki kell emelnem azt a tendenciát, ami szerint a digitális közegben az írásbeliség egyre jobban közeledik a szóbeliséghez. Rab Árpád szerint „az írásbeliség és a szóbeliség között soha nem volt ilyen keskeny a határvonal: a különféle fórumokon, csevegő-szobákban és levelezőlistákon folyó párbeszéd egyszerre hordják magán az írásbeliség és a szóbeliség jegyeit is.”¹³⁷

Balázs Géza másodlagos írásbeliségről beszél a számítógépes korszak írásmódjáról értekezve, amit „új nyelvi létmódnak tart”.¹³⁸ A másodlagos írásbeliség egy technikai eszköz közbeiktatását jelenti. A másodlagos írásbeliség és szóbeliség összefoglaló elnevezése az „új beszéltnyelviség”, amire „jellemző az átmenetiség: beszédközel (szlenges), képeket is használó írás- és közlésmód, az élőbeszédhez közelítő, de azzal nem azonos beszédszintetizálás.”¹³⁹

Annak érdekében, hogy a kutató egy nagyobb közösséget tanulmányozhasson a Facebookon sajátos kritériumok szerint, először meg kell jelölnie a vizsgálni kívánt területet, a közösség tagjainak adatait adatbázisba kell gyűjteni, majd meg kell keresni azokat a nyelvi regisztereket, amelyek által kereshetővé válik az adatbázis, és megragadhatóvá a benne megbúvó történet. Emellett létre kell hozni egy olyan nyelvezetet, amelyik képes a lájkokat, a fényképeket, a megosztott tartalmakat történetté átfordítani.

4.3 A kutatás tárgyává tett Facebook néhány jellemzője

4.3.1 Valóság, virtualitás, és jelenlét

A Facebookon felhalmozott adatok a felhasználók online töltött idejének a virtuális lenyomata. Maga a közösségi oldal a valóság és a virtualitás határán mozog. A jelenlét fogalmával ragadom meg a két pólus közötti kapcsolatot.

Ha a virtualitás meghatározását a lehető legegyszerűbb módon próbálom megfogalmazni, akkor Ropolyi Lászlóval együtt azt kell mondanom, hogy „a virtualitás az, ami nem a va-

¹³⁶ Erről lásd pl. Az online közösségek tudománya. In: Népszabadság, 2008. február 8. <http://nol.hu/archivum/archiv-480467>. Letöltve: 2011. augusztus 27.

¹³⁷ RAB: Néprajz az információs társadalomban. A kulturális örökség digitalizálása. 18.

¹³⁸ BALÁZS Géza: *Az informatika hatása a nyelvre*. Online: <http://szgnye.vmmi.org/balazs2007.htm>. Letöltve: 2012. június 15.

¹³⁹ BALÁZS: *Az informatika hatása a nyelvre*.

lóság, de olyan »mintha« az lenne”, tehát a „valóság részlegessége, látszólagossága, állhatatlansága, nem teljes volta”.¹⁴⁰

Bár nyilvánvalónak tűnik az előbbi meghatározás, azonban a posztmodern tapasztalat tükrében további finomításra szorul, mivel virtualitás és valóság egyre kevésbé szétválasztható egymástól, és együttesen szétterülnek „az egész posztmodern univerzumban”. Napjainkra elmosódott a határ a valós és virtuális között. „Virtuális valóságról” beszélhetünk, ami egy olyan technikát takar, amelyik „elhiteti az emberrel, hogy valójában egy másik helyen tartózkodik”, miközben az „alapvető érzéki benyomásokat valamilyen számítógép által előállított és szolgáltatott adatokkal helyettesít”-i. Eltűnik a virtualitás „mintha” minősége, a virtuális világ a „tevékenység terepévé válik”, és értelmesnek tűnik egy virtuális közösséghez¹⁴¹ való tartozás gondolata.¹⁴²

A *jelenlét* fogalma magyarázatot adhat arra, hogy miként lehetséges, hogy napjainkban virtualitás és valóság ilyen szorosan egybefonódott. A jelenlét azt a szubjektív tapasztalatot jelöli, amikor egy személy úgy érzi, hogy egy bizonyos környezetben van, még akkor is, ha fizikailag máshol tartózkodik. „A jelenlét mindig más jelenlétek hatására válik jelenlétté”, ami a „belevontság”, és „belemerülés” által a közvetlenség illúzióját hozhatja létre.¹⁴³ A digitális médiumok, miközben a közvetlen hozzáférhetőség hatását nyújtják, elfeledtetik a médium jelenlétét. Ez úgy lehetséges, hogy „egy olyan valóság logikáját utánozzák, melyben a médiumok mindig is jelen voltak, e jelenlétet pedig valóságunk részének tekintjük.”¹⁴⁴

Jelen dolgozatban nem vállalkozom az online jelenlét fogalmát részleteiben tárgyalni, azonban felhívom a figyelmet arra, hogy a jelenlét mechanizmusának és jellemzőinek megértése olyan adalékkal szolgálhat a Facebookot tanulmányozó társadalomkutató számára, ami által a maga komplexitásában ragadhatja meg a személyek valóságos létének és virtuális jelenlétének időbeli strukturáltságát.

Egy érdekes példával ragadnám meg azt a különleges helyzetet, amikor a virtuális jelenlét valóságos eseményre utalva olyan tartalmat generál, amelynek nincs a valóságban jelöltje. A Facebook felületén lehetőség van arra, hogy egy valóságban sorra kerülő eseményre online „meghívót” hozzanak létre, ahol a felhasználók egyetlen kattintással jelezhetik részvételi szándékukat. Az event/esemény opcióra gondolok, ami tulajdonképpen egy jövőbeli eseményről tudósítja a felhasználókat, akik interaktív módon jelezhetik, hogy részt kívánnak-e venni azon, vagy sem. A felhasználók választása (join/maybe/decline – csatlakozik/talán/elutasít) a megfelelő gombra kattintva megjelenik a személy üzenőfalán/idővonalán. Az online megjelölt opció azonban nem szükségszerűen esik egybe a valódi választással: előfordulhat, hogy az a személy, aki online bejelölte, hogy részt vesz egy eseményen, a valóságban mégsem lesz jelen, mert vagy megfélemezik róla, vagy nem lesz rá ideje, vagy egyéb oka van a „hiányzásának”. Ebben az esetben egy olyan helyzet áll elő, amelyben egy virtuális adat olyan esemény

¹⁴⁰ ROPOLYI László: Virtualitás és valóság. In: *Többlét* 2 (2010/1) 10.

¹⁴¹ A virtuális közösségekről lásd WELLMAN, Barry–GULIA, Milena: Net Surfers Don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities. In: *Communities in Cyberspace* 167–194.

¹⁴² Idézi Michael Heimot: ROPOLYI: Virtualitás és valóság. 19–23.

¹⁴³ ROPOLYI: Virtualitás és valóság. 23–30.

¹⁴⁴ FOGU: A történeti tudat digitalizálása. 178.

megtörténte utal (hogy valaki részt vesz egy adott eseményen), ami a valóságban ennek ellenére nem történt meg.¹⁴⁵ Ha egy történész olyan adatbázist kutat, amelyben az előbbihez hasonló példák szerepelnek, úgy az általa létrehozott narrációban keveredni fog a valóság és virtualitás feszültségében generálódott fikció.

A Facebook felületén megfigyelhető, hogy a társadalmi viszonyok is átalakulnak, és a helyek világa helyébe a hálózattársadalom lép.¹⁴⁶ Egyre gyakoribb, hogy a személyes kapcsolatok a virtuális térben bontakoznak ki. A Facebook olyan „társadalmi szoftver”, ami lehetőséget biztosít online létrejövő társas interakciókra, a személy önkifejezésére, vagy akár közösségek megszervezésére is.¹⁴⁷ A közösségi oldal teret kínál különféle csoportok létrehozására. Léteznek olyan online csoportok, amelynek tagjai soha nem látták egymást, mégis erős csoportidentitással rendelkeznek. Érdekes lenne például azt megvizsgálni, hogy az észak-afrikai forradalmak alkalmával hogyan jöttek létre és hogyan formálódtak azok a virtuális közösségek, amelyek az utcára vonultak a társadalmi változás követelésével. Ezek az információk csak és kizárólag azokon a közösségi portálokon érhetők el, amelyek formálói voltak a megnevezett forradalmaknak. Az ilyen összefüggések felkutathatóságára csak addig számíthat a kutató, amíg hozzáfér az adatbázisokhoz. Ez kortársi éberséget és történelmi érzékenységet kíván a társadalomkutatóktól.

4.3.2 Nyilvánosság és kontrollvesztés

Keszeg Vilmos Jan Assman¹⁴⁸ idézve mondja, hogy „kultúránként változik, hogy mi teszi felejtethetlenné az egyént”.¹⁴⁹ Az internet felfokozott használatának következtében egyre áttetszőbb az egyes személyek élettörténete. Éppen ez a transzparencia teszi lehetségessé, hogy egy-egy személy szándéka szerint,¹⁵⁰ vagy éppen annak ellenére¹⁵¹ váljon „felejtethetlenné”, pontosabban fogalmazva, hogy bekerüljön a történetírás homlokterébe.

Dolgozatom korábbi részében már utaltam Rafael Capurro gondolatára, aki szerint az internet megváltoztatta az idő és tér társadalmi tapasztalatát. Szerinte a digitális kultúra tagja olyan hálózatban találja magát, amelyet csak részlegesen képes kontrollálni.¹⁵² Capurro gon-

¹⁴⁵ Nincs nagy jelentősége a Facebookot kutató történetíró számára ennek az eltérésnek, ha például a vizsgált személy profilján bejelölte, hogy elmegy moziba, végül mégsem ment el, de annál nagyobb van akkor, ha mondjuk egy terrorcselekmény történt eközben a moziban.

¹⁴⁶ ROPOLYI: Virtualitás és valóság. 40

¹⁴⁷ KOLLÁNYI Bence–MOLNÁR Szilárd–SZÉKELY Levente: Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom. In: *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. (Szerk. Pintér Róbert) Gondolat–Új Mandátum, Budapest, 2007, 75–76. Online: <http://mek.oszk.hu/05400/05433/05433.pdf>. Letöltve: 2012. május 27.

¹⁴⁸ Jan Assman *A kulturális emlékezet* című művében az emlékezés szerkezetét és dinamikáját vizsgálja. ASSMAN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1999.

¹⁴⁹ KESZEG Vilmos: A genealógiai emlékezet szervezése. In: *Közelítések az időhöz*. (Szerk. Árva Judit–Gyarmati János) Néprajzi Múzeum, Budapest, 2002, 172–212. Online: <http://keszeg.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=3&p=85>. Letöltve: 2011. augusztus 26.

¹⁵⁰ Pl. Obama kampánystábjának stratégiája.

¹⁵¹ Pl. egy kanadai konzervatív-párti képviselőjelölt „tudtán kívül pornóoldalakkal sokkolta több mint 700 ismerősét.” Újabb Facebook bukta. In: *Népszabadság*, 2011. augusztus 14. http://nol.hu/mozaik/ujabb_facebook_bukta. Letöltve: 2012. április 15.

¹⁵² „What is new with regard to digital hermeneutics? I believe that we are dealing with two sides of a single weakening process of modern technology. On the one side there is a weakening of the interpreter that finds herself within a network that she can only partially control...” CAPURRO: Digital hermeneutics: An outline.

dolatával összeeseng Heller Mária megállapítása, ő viszont a kommunikációs aktusok szempontjából vizsgálja az új információs és kommunikációs eszközök hatását, és kijelenti, hogy azok „radikálisan megváltoztatták a kommunikációs szituáció tér- és időkorlátait, és átalakították a társadalom kommunikációs szokásait és mintáit.”¹⁵³

A lehetséges kommunikációs aktusok strukturálhatók „a köz és a magán illetve a nyilvános és a nem-nyilvános oppozíciók segítségével”.¹⁵⁴ Kutatásom szempontjából a melléklet 3. ábráján látható B térnegyed¹⁵⁵ érdekes, amelynek legitimációját Heller maga is problematikusnak tartja, ez ugyanis a magán és a nyilvános szféra találkozási felületét képezi le. A Facebook által a magán és nyilvános szféra által közrezárt területen (B térrész) olyan rés támadt, amit a történetírók az adatgyűjtés és értelmezés során használhatnak fel.

Nem tartom szükségesnek a „nyilvános” és „magán” fogalmak tudományos kifejtését, mivel ezen fogalmaknak egy vulgáris, leszűkített olvasata is elégséges gondolatmenetem megértéséhez.¹⁵⁶ „Magán” alatt jelen esetben azokat a Facebookon megjelenő információkat és adatokat értem, amelyek többnyire egy bizonyos személyhez vagy szűk csoporthoz kapcsolódnak. Ebben az olvasatban a „nyilvános” fogalma szorosan kötődik ezen információk vagy adatok szélesebb körben való hozzáférhetőségéhez, valamint az adott információk/adatok felhasználása fölötti kontroll elvesztéséhez (vagy potenciális elvesztéséhez).

A Facebook-felhasználók beállíthatják, hogy minden egyes adatuk pontosan milyen szintig legyen publikus, azonban a felhasználók jelentős része még mindig az alapbeállításokat használja. Felmerül a kérdés, hogy miként viszonyulhatnak a társadalomkutatók a publikus adatokhoz. Ha a kutatás célja egy életrajz megírása Facebook-adatok tükrében, akkor az tűnik helyesnek, hogy a kutató egyeztessen az illető személlyel. Ha a vizsgálódás társadalmi szintű adatgyűjtést von maga után, akkor az egyeztetés mellőzhető lehet.

¹⁵³ HELLER Mária: Új kommunikációs helyzetek és szükségletek: A hierarchikus nyilvánosságok kialakulása. In: *Mobil információs társadalom – Tanulmányok*, MTA Filozófia Kutató Intézete, 2001. Online: http://21st.century.phil-inst.hu/2001_marc/brosura.htm/heller.htm. Letöltve: 2011. augusztus 26.

¹⁵⁴ HELLER Mária, Uo.

¹⁵⁵ Dolgozatomban ezt az ábrát követem. Bár Heller Mária tanulmányában szintén ez az ábra szerepel, valamiért nála mégis keveredés történt (ez egész végig következetes). Egyetlen példával igazolom a hiba fennállását, ami Heller írásában kiküszöbölhető, hogyha a „magán” és a „köz” szavak helyét felcseréli az olvasó. Heller például azt írja: „A nyilvánosan magántémákról folyó kommunikációk terepe.”

¹⁵⁶ A fogalmak társadalomtudományi, gazdasági, politikai, szociológiai vonatkozásával, valamint a személy, média, közösség dinamikájával csak nehezíteném a megértést. Néhány fogalomtisztázó szakirodalom az érdeklődők eligazítása céljából: HABERMAS, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Századvég–Gondolat, Budapest, 1993. PETERS, Bernhard: A nyilvánosság jelentése. In: *Média, nyilvánosság, közvélemény*. (Szerk. Angelusz Róbert–Tardos Róbert–Terestyéni Tamás) Gondolat, Budapest, 2007, 614–632. Online: <http://tiny.cc/14kxu>. Letöltve: 2011. augusztus 27. PAPACHARISSI, Zizi: A virtuális szféra. *Médiakutató* 4 (2003/1) 119–137. Online: http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_01_tavasz/07_virtualis_szfera/06.html. Letöltve: 2011. augusztus 27. MCKEE, Alan: *The Public Sphere: an Introduction*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005. Habermas nyilvánosság fogalmát és Barabási hálózatelméletét felhasználva érdekes következtetésekre jut: BOTHÁZI Mária: Az internet mint nyilvános tér. Miért utópia a globális virtuális kávéház? In: *Média Szakos Doktori Hallgatók Konferenciája* (2006. december 9). (Szerk. Botházi Mária) Médea Egyesület–Művelődés, Kolozsvár, 2007.

5 „Kijelentkezés”

Tény, hogy a Facebook hatással van a világban zajló eseményekre, amelyek idővel múlttá válnak. Dolgozatomban azt kutattam, hogy milyen kapcsolat áll fenn a Facebook és a társadalomtörténet között. Arra a következtetésre jutottam, hogy annak a társadalomkutatónak, aki a kortárs folyamatokat és dinamikákat szeretné értelmezni, számolnia kell a Facebook társadalomban végbement térnyerésével.

A ma embere a digitális kor gyermeke, akinek mindennapi élete a valóság és a virtuális tér között szétterülő horizontban lesz jelenvalóvá. Felhasználók milliói töltik idejük számottevő részét a közösségi oldalon, ami eközben folyamatosan menti azokat az adatokat, amelyeket a felhasználók profiljaikon osztanak meg egymással. Ezáltal létrejön a valaha volt legértékesebb társadalmi vonatkozású adatbázis, amelyik az egyes személyek apró rezdüléseitől a társadalom lassú folyamataiig megállás nélkül dokumentálja az adatokat. Ennek mélyrétegeiben ott lapul a társadalom és a személy jobb megértésének a nyitja.

Dolgozatomban azt vizsgáltam, hogy milyen módon lehetne formába önteni a Facebook archívumában halmozódó értékes adatokat. Ebben irányadó volt számomra az, hogy a nyelvi fordulatot követően a tudomány felismerte a nyelv többértelműségét, annak poétikai és figuratív voltával együtt. Ez segített annak megértésében, hogy nem írható meg a történelem nagy narratívája, ellenben számos (igaz) történet írható róla. Az elmúlt század során a történeti elbeszélésekben egyre nagyobb teret nyert a narráció. Mivel a digitális adatok még nem bizonyították időtállóságukat, ezért az a javaslatom a társadalomtudomány és a történetírás számára, hogy a rendelkezésükre álló információkat rendezzék narratív történetekbe.

A Facebook struktúrája révén a megfelelő metodológiák kidolgozásával lehetőséget biztosít élettörténetek megírására, ám ami ennél is jelentősebb, hogy társadalmi összefüggésekre is rámutathat az ilyen irányú kutatás. Az adatok összegyűjtése és feldolgozása során a társadalomtudományoknak együtt kell működniük a természettudományokkal (kiváltképpen a hálózatzatelmélettel). A nyelvtudománynak szintén kiemelt szerepe van az általam vázolt projektben. Meg kell találni azokat a sajátos nyelvi regisztereket, amelyek kereshetővé és tanulmányozhatóvá teszik ezt a mérhetetlen adatbázist. Emellett „le kell fordítani” a lájkok, megosztások, képek, bökések (poke-ok), félmondatok és elhallgatások áradatát szöveggé.

A végtelen formációjú Facebook-adatot narratívába kell rendezni.

Bibliográfia

Könyvek, tanulmányok

1. AGAR, Michael: Történetek, témák és háttérismeret: az életrajzi elbeszélés elemzésével kapcsolatos kérdések. In: *Az életrajzi módszer alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában*. (Szerk. Küllös Imola) (Documentatio Ethnographica 9.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982, 99–117.
2. ASSMAN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1999.
3. ASSMAN, Jan: Collective Memory and Cultural Identity. In: *New German Critique* 65 (1995/tavaszi-nyári) 125–133. Online: <http://tinyurl.com/assman-collective-memory>. Letöltve: 2012. június 30.
4. ASSMAN, Jan: *Religion and cultural memory*. Stanford University Press, Stanford, 2006.
5. BALÁZS Géza: *Az informatika hatása a nyelvre*. Online: <http://szgnye.vmmi.org/balazs2007.htm>. Letöltve: 2012. június 15.
6. BARABÁSI Albert-László: *Behálózva*. Helikon, Budapest, 2008.
7. BARABÁSI Albert-László: Kiszámítható-e az emberi viselkedés dinamikája? In: *Korunk* 23 (2012/4) 28–38.
8. BARABÁSI Albert-László: *Villanások*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010.
9. BOEHM, Gottfried: A kép hermeneutikájához. In: *Athenaeum* (1993/4) 87–111.
10. BOTHÁZI Mária: Az internet mint nyilvános tér. Miért utópia a globális virtuális kávéház? In: *Média Szakos Doktori Hallgatók Konferenciája* (2006. december 9). (Szerk. Botházi Mária) Médea Egyesület–Művelődés, Kolozsvár 2007.
11. BRAND, Stewart: *Amíg világ a világ. Idő és felelősség – a hosszú most órája*. Vince Kiadó, Budapest, 2001.
12. CAPURRO, Rafael: Digital hermeneutics: An outline. In: *AI & Society* 25 (2010/1) 35–42. Online: <http://www.capurro.de/digitalhermeneutics.html>. Letöltve: 2011. augusztus 25.
13. CARR, David: A történelem realitása. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. (Szerk. Thomka Beáta) Kijárat Kiadó, Budapest, 1999, 69–84.
14. FOGU, Claudio: A történelmi tudat digitalizálása. In: *Aetas* 26 (2011/3) 176–193. Online: <http://www.aetas.hu/2011-03.pdf>. Letöltve: 2012. június 9.
15. FRYKMAN, Jonas: A mindennapi élet, mint a kutatás tárgya a svéd etnológiában. In: *Ethnographia* 100 (1989) 68–79.
16. GADAMER, Hans-Georg: Szöveg és interpretáció. In: *Szöveg és interpretáció*. (Szerk. Bacsó Béla) Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1991.
17. GADAMER, Hans-Georg: *Truth and Method*. Continuum, London–New York, 2006. Online: <http://www.scribd.com/doc/43727905/Gadamer-Truth-and-Method>. Letöltve: 2012. május 28.
18. GAYER Zoltán–BALOG Barabás Tibor: Adatbiztonság, adattudatosság a közösségi hálózatokban. In: *Médiakutató* (2011/ősz) Online:

- http://mediakutato.hu/cikk/2011_03_osz/01_adatbiztonsag_adattudatossag/01.html. Letöltve: 2012. május 25.
19. GERE, Charlie: *Digital culture*. Reaktion, London 2008, 7. Online: <http://library.nu/docs/UOLDY9ASZV/Digital%20Culture%2C%20Second%20Edition>. Letöltve: 2011. augusztus 20.
 20. GYÁNI Gábor: A mindennapi élet mint kutatási probléma. In: *Aetas* 12 (1997/1) 151–161. Online: http://epa.oszk.hu/00800/00861/00004/1997_t9.html. Letöltve: 2012. május 24.
 21. GYÁNI Gábor: *A posztmodern kánon*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
 22. GYÁNI Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
 23. GYÁNI Gábor: *Relatív történelem*. Typotex Kiadó, Budapest, 2007.
 24. HABERMAS, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Századvég–Gondolat, Budapest, 1993.
 25. HARTOG, François: *A történetiség rendjei. Prezentizmus és időtapasztalat*. L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2006.
 26. HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*. Osiris, Budapest, 2001.
 27. HELLER Mária: Új kommunikációs helyzetek és szükségletek: A hierarchikus nyilvánosságok kialakulása. In: *Mobil információs társadalom – Tanulmányok*, MTA Filozófia Kutató Intézete, 2001. Online: http://21st.century.phil-inst.hu/2001_marc/brosura_htm/heller.htm. Letöltve: 2011. augusztus 26.
 28. KESZEG Vilmos: A genealógiai emlékezet szervezése. In: *Közelítések az időhöz. Néprajzi Múzeum*. (Szerk. Árva Judit–Gyarmati János) Budapest, 2002, 172–212. Online: <http://keszeg.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=3&p=85>. Letöltve: 2011. augusztus 26.
 29. KESZEG Vilmos: Élettörténetek populáris regiszterekben. In: *Ember, életpályák, élettörténetek*. (Szerk. Jakab Albert Zsolt–Keszeg Anna–Keszeg Vilmos) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2007, 161.
 30. KIRKPATRICK, David: *The facebook effect. The inside story of the company that is connecting the world*. Simon & Schuster, New York–London–Toronto–Sydney, 2010.
 31. KISANTAL Tamás–SZEBERÉNYI Gábor: Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történetírásban. *Aetas* 16 (2001/1) 116–133. Online: <http://hu.scribd.com/doc/32450109/Kisantal-Tamas-%E2%80%93-Szeberenyi-Gabor-Hayden-White-hasznarol-es-kararol>. Letöltve: 2012. június 20.
 32. KOLLÁNYI Bence–MOLNÁR Szilárd–SZÉKELY Levente: Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom. In: *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. (Szerk. Pintér Róbert) Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007, 64–81. Online: <http://mek.oszk.hu/05400/05433/05433.pdf>. Letöltve: 2012. május 27.
 33. KUNZIG, Robert: 7 milliárdos év. In: *National Geographic* 9 (2011/1) 30–59. Online: <http://www.scribd.com/doc/47887294/National-Geographic-HU-2011-Januar>. Letöltve: 2011. augusztus 20.
 34. LEVI, Giovanni: Az életrajz használatáról. In: *Korall* (2000/tél) 81–92.

35. LEWIS, Kevin–KAUFMAN, Jason–CHRISTAKIS, Nicholas: The Taste for Privacy: An Analysis of College Student Privacy Settings in an Online Social Network. In: *Journal of Computer-Mediated Communication* 14 (2008) 79–100. Online: <http://tinyurl.com/cpr2c8b>. Letöltve: 2012. május 28.
36. LYOTARD, Jean-François: A posztmodern állapot. In: *A posztmodern állapot*. (Habermas, Jürgen–Lyotard, Jean-François–Rorty, Richard) Századvég Kiadó, Budapest, 1993. Online (részlet): http://tek.bke.hu/files/szovegek/lyotard_a_posztmodern_allapot.pdf. Letöltve: 2012. június 20.
37. MAJTÉNYI György: Az „új kultúrtörténet”-ről. Nyelvi fordulat – kritikai fordulat – kulturális fordulat. In: *Aetas* 20 (2005/3) 162–169. Online: <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00031/pdf/majtenyi.pdf>. Letöltve: 2012. június 9.
38. MANOVICH, Lev: Az adatbázis mint szimbolikus forma. In: *A film jövője a digitalizáció korában. Adatbázis és/vagy narratíva?* (Szerk. Gollowitzer Diána) Szeged, 2012. E-könyv. Online: <http://digitalculture.hu/publikaciok/dragon-saghy/>. Letöltve: 2012. június 17.
39. MCKEE, Alan: *The Public Sphere: an Introduction*. Cambridge University Press, Cambridge 2005.
40. MUNSLOW, Alun: Tudomány-e még a történelem. A múlt mint történelem. In: *Aetas* 24 (2009/4) 204–209. Online: <http://www.aetas.hu/2009-04.pdf>. Letöltve: 2012. június 20.
41. NORA, Pierre: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. In: *Múlt és Jövő* (2003/4) 3. Online: <http://www.multesjovo.hu/hu/2003-4.html>. Letöltve: 2012. június 30.
42. PAPACHARISSI, Zizi: A virtuális szféra. In: *Médiakutató* 4 (2003/1) 119–137. Online: http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_01_tavasz/07_virtualis_szfera/06.html. Letöltve: 2011. augusztus 27.
43. PETERS, Bernhard: A nyilvánosság jelentése. In: *Média, nyilvánosság, közvélemény*. (Szerk. Angelusz Róbert–Tardos Róbert–Terestyéni Tamás) Gondolat, Budapest 2007, 614–632. Online: <http://tiny.cc/14kxu>. Letöltve: 2011. augusztus 27.
44. RAB Árpád: Digitális kultúra – A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra. In: *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. (Szerk. Pintér Róbert) Gondolat–Új Mandátum, Budapest, 2007, 182–200. Online: <http://mek.oszk.hu/05400/05433/05433.pdf>. Letöltve: 2012. május 27.
45. RAB Árpád: Néprajz az információs társadalomban. A kulturális örökség digitalizálása. In: *Információs Társadalom* 4 (2004/1) 109–120. Online: http://www.infonia.hu/digitalis_folyoirat/2004_1/2004_1_rab_arpad.pdf. Letöltve: 2012. május 27.
46. REBOUL, Anne – MOESCHLER, Jacques: *A társalgás cselei*. Osiris, Budapest, 2000, 162–180.
47. RICOEUR, Paul: Emlékezet – felejtés – történelem. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. (Szerk. Thomka Beáta) Kijarat Kiadó, Budapest, 1999, 51–67.
48. RICOEUR, Paul: Mi a szöveg? In: Uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 1999.

49. ROPOLYI László: Virtualitás és valóság. In: *Többlét* 2 (2010/1) 5–49.
50. RÜSEN, Jörn: A történelem retorikája. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái.* (Szerk. Thomka Beáta) Kijárat Kiadó, Budapest, 1999, 39–50.
51. SIMON Zoltán Boldizsár: A történetelmélet öngazolása. In: *Aetas* 26 (2011/4) 174–184. Online: <http://www.aetas.hu/2011-04.pdf>. Letöltve: 2012. június 7.
52. SIMONFFY Katalin: Felér-e egyetlen kép ezer szóval? Képnyelv – szónyelv. In: *Média Szakos Doktori Hallgatók Konferenciája. (2007. május 11.)* (Szerk. Botházi Mária) Média Egyesület–Művelődés, Kolozsvár, 2007.
53. STOKES, Jane: *A média- és kultúrakutatás gyakorlata.* Gondolat Kiadó–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 2008.
54. SZ. KRISTÓF Ildikó: Jákob Rózsafája vagy frusztrált antropológusok? Az értelmezés hatalmáról és korlátairól. In: *Tabula* I (1998/1–2) 60–84.
55. SZALMA Anna-Mária: A mindennapi élet fényképei – a fénykép mindennapjai. In: X. RODOSZ. RODOSZ–Clear Vision Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009, 392–406.
56. SZEBERÉNYI Gábor: A történelem elbeszélése. Történeti szövegek narrativista értelmezései a „nyelvi fordulat” után. In: *Aetas* 17 (2002/2–3) 298–304. Online: <http://www.scribd.com/doc/45500296/SZEBERENYI-Gabor-A-tortenelem-elbeszelese>. Letöltve: 2012. június 9.
57. SZÉLPÁL Livia: A történelem jövője: bevezetés egy nem hagyományos történetírás (unconventional history) elméletébe. In: *Aetas* 22 (2007/1) 135–146. Online: www.aetas.hu/2007-01/szelpal.pdf. Letöltve: 2012. június 6.
58. SZIJÁRTÓ M. István: Mi a mikrotörténelem? In: *Aetas* 11 (1996/4) 157–185.
59. TITON, Jeff Todd: Az élettörténet. In: *Az életrajzi módszer alkalmazása és eredményei a néprajzban és az antropológiában.* (Szerk. Küllös Imola) (Documentatio Ethnographica 9.) MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982, 85–98.
60. TOEWS, John E.: Intellectual History after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience. *American Historical Review* 92 (1987/4) 879–907. Online: <http://abuss.narod.ru/Biblio/eng/toews.htm>. Letöltve: 2012. június 26.
61. TOLDI Éva: Múltreprezentáció és történelem. In: *Létünk* 37 (2007/4) 7–21. Online: http://epa.oszk.hu/00900/00997/00010/pdf/EPA00997_Letunk_2007_04.pdf. Letöltve: 2012. június 20.
62. WHITE, Hayden: A narrativitás szerepe a valóság reprezentációjában. In: *Aetas* 11 (1996/1) Online: http://www.aetas.hu/1996_1/white.htm. Letöltve: 2012. június 19.
63. WHITE, Hayden: *A történelem terhe.* Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
64. WHITE, Hayden: *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe.* The Johns Hopkins University Press, Baltimore–London, 1973. Online (részlet): http://books.google.ro/books?id=v_DqhVZkQ2EC&printsec=frontcover&hl=hu#v=onepage&q&f=false. Letöltve: 2012. június 26.

Hírek

65. 21 tény a Facebookról, amit talán nem ismer. In: Techline, 2011. március 2. http://techline.hu/hirek/20110302_Facebook.aspx. Letöltve: 2011. augusztus 27.

66. A Facebook átvinné az SMS szerepét. In: Hvg, 2011. augusztus 10.
http://hvg.hu/Tudomany/20110810_Facebook_sms. Letöltve: 2011. augusztus 27.
67. A Facebook elérte a havi egybillió oldalletöltést. In: Index, 2011. augusztus 25.
http://index.hu/tech/2011/08/25/a_Facebook_elerte_a_havi_egybillio_oldalletoltest/.
Letöltve: 2011. augusztus 25.
68. A Facebook növeli a válaszok számát. In: Népszabadság, 2009. december 22.
http://nol.hu/mozaik/a_facebook_noveli_a_valasok_szamat. Letöltve: 2012. április 15.
69. A Facebook-on bukkant 27 éve eltűnt fiára - a magyar férj rabolta el. In: Népszabadság, 2009. május 29. [http://nol.hu/mozaik/a_facebook-on_bukkant_27_eve_eltunt_fiara -
_a_magyar_exferj_rabolta_el](http://nol.hu/mozaik/a_facebook-on_bukkant_27_eve_eltunt_fiara_-_a_magyar_exferj_rabolta_el). Letöltve: 2012. április 15.
70. A Facebook-veszélyek: adattámadások. In: Népszabadság, 2010. október 27.
http://nol.hu/lap/jotett/20101027-a_facebook-veszelyek_adattamadasok. Letöltve:
2012. április 15.
71. A közösségi média és az álláskereső. In: Sg, 2011. augusztus 3.
http://www.sg.hu/cikkek/83697/a_kozossegi_media_es_az_allaskereses. 2011. augusz-
tus 28.
72. A szomszédba is elért a Facebook-forradalom. In: Népszabadság, 2011. március 4.
http://nol.hu/kulfold/20110304-zagrabban_kormanyvaltast_kovetelnek. Letöltve: 2012.
április 15.
73. A szülők is óvatlanok a Facebookon, nem csak a gyerekek. In: Sg, 2011. július 13.
[http://www.sg.hu/cikkek/83306/a_szulok_is_ovatlanok_a_Facebookon_nemcsak_a_gy
erekek](http://www.sg.hu/cikkek/83306/a_szulok_is_ovatlanok_a_Facebookon_nemcsak_a_gyerekek). Letöltve: 2011. augusztus 28.
74. Az online közösségek tudománya. In: Népszabadság, 2008. február 8.
<http://nol.hu/archivum/archiv-480467>. Letöltve: 2011. augusztus 27.
75. Bevásárolt a Facebook. In: Népszabadság, 2012. április 11.
http://nol.hu/lap/gazdasag/20120411-bevasarolt_a_facebook. Letöltve: 2012. április 15.
76. CR Survey: 7.5 Million Facebook Users are Under the Age of 13, Violating the Site's Terms. In: Consumerreport, 2011. október 5.
[http://pressroom.consumerreports.org/pressroom/2011/05/cr-survey-75-million-
facebook-users-are-under-the-age-of-13-violating-the-sites-terms-.html](http://pressroom.consumerreports.org/pressroom/2011/05/cr-survey-75-million-facebook-users-are-under-the-age-of-13-violating-the-sites-terms-.html). Letöltve: 2012.
július 1.
77. Egy sörözős kép sem fér bele az álláskeresőknél. In: Origo, 2012. április 15.
[http://www.origo.hu/techbazis/20120411-allaskereseskor-facebookon-es-googleon-is-
rakeresnek-a-jelentkezo.html](http://www.origo.hu/techbazis/20120411-allaskereseskor-facebookon-es-googleon-is-rakeresnek-a-jelentkezo.html). Letöltve: 2012. április 15.
78. Facebook is first with 1 trillion page views, according to Google. In: Zdnet, 2011. au-
gusztus 24. [http://www.zdnet.com/blog/Facebook/Facebook-is-first-with-1-trillion-
page-views-according-to-google/3009](http://www.zdnet.com/blog/Facebook/Facebook-is-first-with-1-trillion-page-views-according-to-google/3009). Letöltve: 2011. augusztus 25.
79. Facebook vagy facebukta? In: Népszabadság, 2010. augusztus 25.
http://nol.hu/belfold/20100825-facebook_vagy_facebukta. Letöltve: 2012. április 15.
80. Facebook: 1 milliárd nem elég! In: Népszabadság, 2006. december 18.
<http://nol.hu/archivum/archiv-428609>. Letöltve: 2012. április 15.

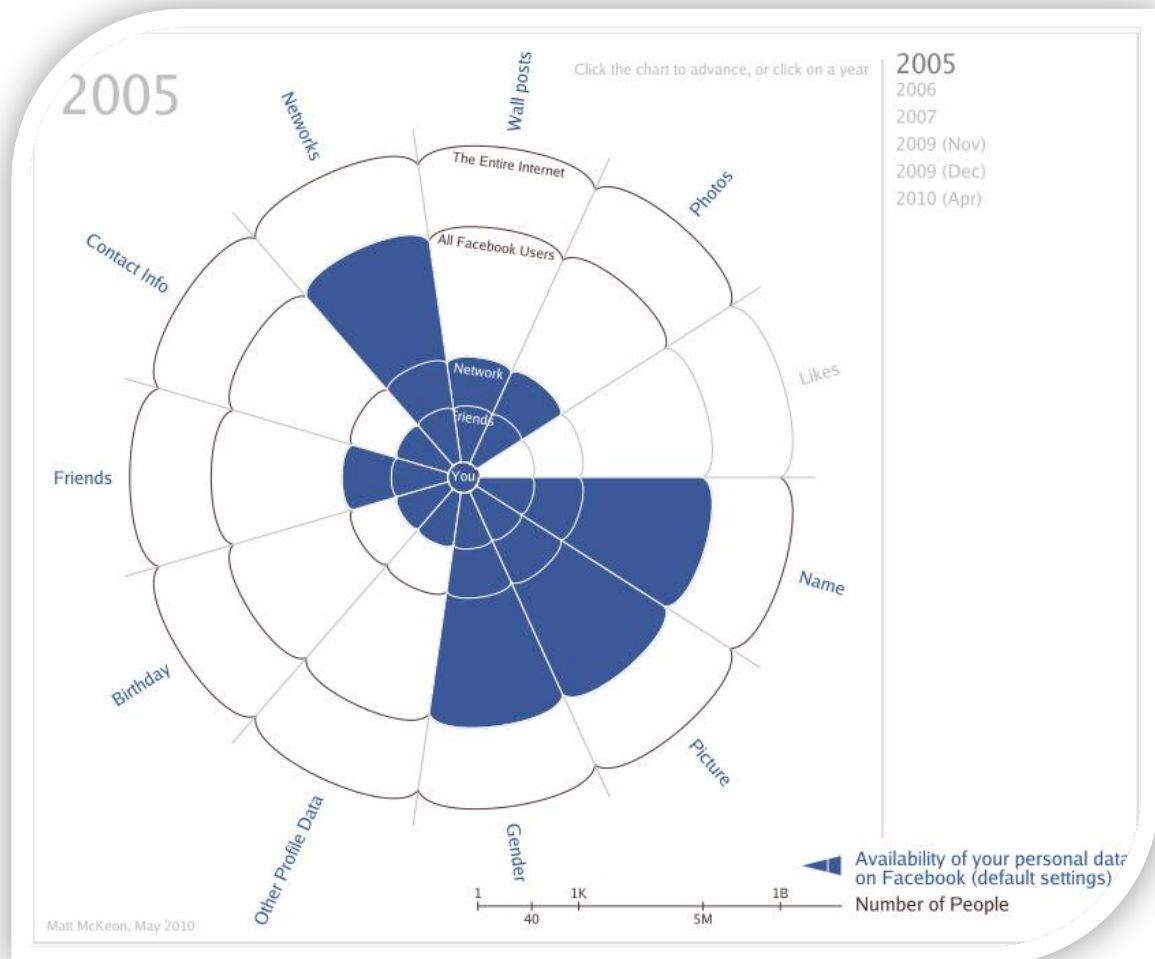
81. Facebook-on nyomulnak a magyar politikusok. In: Népszabadság, 2010. február 9. http://nol.hu/belfold/facebook-on_nyomulnak_a_magyar_politikusok. Letöltve: 2012. április 15.
82. Facebook-profiljuk miatt rúgtak ki tanárokat. In: Népszabadság, 2012. január 25. http://nol.hu/kulfold/facebook-profiljuk_miatt_rugtak_ki_tanarokat_nagy-britanniaban. Letöltve: 2012. április 15.
83. Forradalom Facebook-módra. In: Népszabadság, 2010. február 9. http://nol.hu/kulfold/20100209-forradalom_facebook-modra. Letöltve: 2012. április 15.
84. Gyerekeket is engedne regisztrálni a Facebookon Zuckerberg. De minek? In: Hvg, 2012. június 12. http://hvg.hu/tudomany/Gyerekeket_is_engedne_regisztralni_a_Facebo_WSDEOL. Letöltve: 2012. július 1.
85. Hirdetők kezébe juthattak Facebook-felhasználók személyes adatai. In: Origo, 2011. május 11. <http://www.origo.hu/techbazis/20110511-hirdetok-kezebe-juthattak-Facebookfelhasznalok-szemelyes-adatai.html>. Letöltve: 2011. augusztus 28.
86. Kérdés nélkül ismeri fel a magyar arcokat a Facebook. In: Origo, 2011. június 8. <http://www.origo.hu/techbazis/internet/20110608-mar-a-magyar-felhasznalokat-is-felismeri-a-Facebook.html>. Letöltve: 2011. augusztus 28.
87. Kirúgások és lebukások a Facebook miatt. In: Népszabadság, 2010. november 16. http://nol.hu/gazdasag/20101116-kirugasok_es_lebukasok_a_facebook_miatt. Letöltve: 2012. április 15.
88. Köszönjük, Facebook! Az észak-afrikai tüntetők hálásak, de van-e rá valódi okuk? In: Népszabadság, 2011. március 27. http://www.nol.hu/kulfold/20110326-koszonjuk_facebook. Letöltve: 2011. augusztus 28.
89. Levelezőszolgáltatással robbant a Facebook. In: Népszabadság, 2010. november 16. http://nol.hu/tud-tech/levelezoszolgáltatassal_robbant_a_facebook. Letöltve: 2012. április 15.
90. Megint bántják a Facebookot. In: Népszabadság, 2011. augusztus 7. http://nol.hu/tud-tech/20110806-megint_bantjak_a_Facebookot. Letöltve: 2011. augusztus 28.
91. Orbán a Facebook-on rágja a cérnát. In: Népszabadság, 2010. január 26. http://nol.hu/belfold/orban_a_facebook-on_ragja_a_cernat. Letöltve: 2012. április 15.
92. Ötből egy válasért a Facebook felelős. In: Mindennapi, 2011. január 28. <http://mindennapi.hu/cikk/eletmod/otbol-egy-valasert-a-facebook-felelos/2011-01-28/1336>. 2011. augusztus 28.
93. Perelnék a Facebook-jelszót kérő cégeket. In: Origo, 2012. március 26. <http://www.origo.hu/techbazis/internet/20120326-harcolni-is-hajlando-a-facebook-a-felhasznalok-adatainak-biztonsagaert.html>. Letöltve: 2012. április 15.
94. Százmillió Facebook-használó adata nyilvános. In: Fn, 2010. július 29. http://www.fn.hu/tech/20100729/szazmillio_Facebook_hasznalo_adata_nyilvanos/. Letöltve: 2011. augusztus 25.
95. Tehetségfogás közösségi hálóval: Facebook-rajongóból munkatárs. In: Népszabadság, 2011. február 1. http://nol.hu/gazdasag/20110201-facebook-rajongobol_munkatars. Letöltve: 2012. április 15.

96. Tíz tipp álláskereső facebookozóknak. In: Origo, 2012. április 9.
<http://www.origo.hu/allas/tipp/20120323-tanacsok-allaskeresoknek-igy-hasznald-a-facebookot.html>. Letöltve: 2012. április 15.
97. Többé nem lehet letagadni a facebookos múltat. In: Origo, 2011. december 15.
<http://www.origo.hu/techbazis/20111215-tobbe-nem-lehet-letagadni-a-facebookos-multat.html>. Letöltve: 2012. április 20.
98. Újabb Facebook bukta. In: Népszabadság, 2011. augusztus 14.
http://nol.hu/mozaik/ujabb_facebook_bukta. Letöltve: 2012. április 15.
99. Utcára vonul a Facebook-közösség. In: Népszabadság, 2011. január 13.
http://nol.hu/belfold/utcara_vonul_a_facebook-kozosseg. Letöltve: 2012. április 15.
100. Zászlót bont a Facebook-csoportból lett szabadságmozgalom. In: Népszabadság, 2011. március 25. http://nol.hu/belfold/20110325-eletre_kelt_virtualitas. Letöltve: 2012. április 15.
101. Zuckerberg: itt a Facebook videóchat! In: Népszabadság, 2011. július 6.
http://nol.hu/gazdasag/zuckenbergt_itt_a_facebook_videochat. Letöltve: 2012. április 15.
102. WELLMAN, Barry–GULIA, Milena: Net Surfers Don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities. In: *Communities in Cyberspace* 167–194.

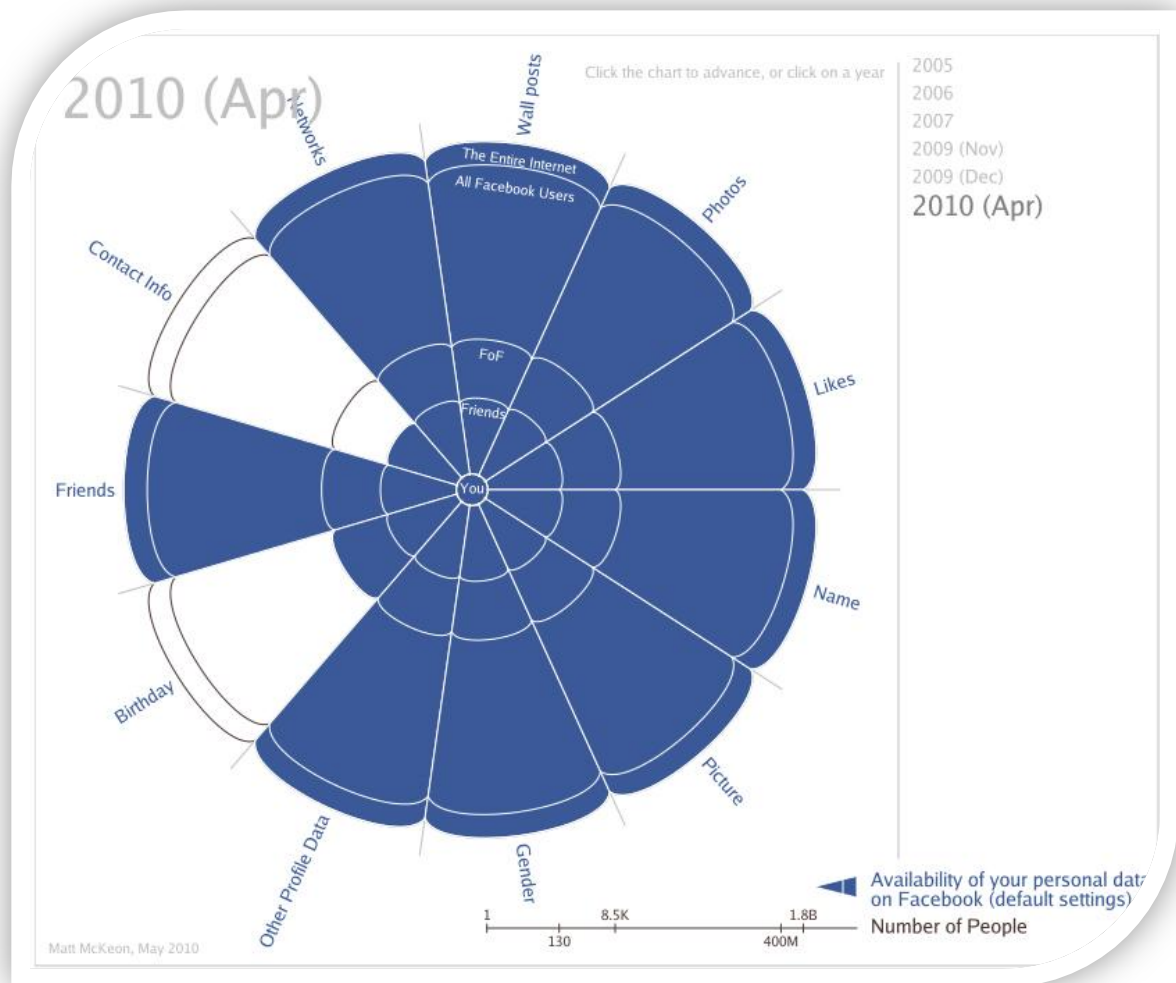
Online adatok, előadások

103. ROMSICS Ignác: *A történetíró dilemmája: megismerjük vagy csináljuk-e a történelmet?* Elhangzott: Mindentudás Egyeteme, 2002. október 7. Online: <http://tinyurl.com/mindentudas>. Letöltve: 2011. augusztus 25.
104. A Facebook-használók eloszlása országok szerint:
<http://www.socialbakers.com/Facebook-statistics/>. Letöltve: 2011. augusztus 27.
105. A Facebook felhasználók számának nyomon követése:
<http://newsroom.fb.com/content/default.aspx?NewsAreaId=22>. Letöltve: 2012. április 20.
106. A Facebook saját statisztikája: <http://www.Facebook.com/press/info.php?statistics>. Letöltve: 2011. augusztus 27. (A megjelölt oldal 2012. április 20-án már nem elérhető)
107. A személyes adatok nyilvánosságának időbeli alakulása a Facebookon:
<http://mattmckeeon.com/Facebook-privacy/>. Letöltve: 2011. augusztus 27.
108. Internethasználatra vonatkozó statisztikák: <http://internetworldstats.com/>. Letöltve: 2012. április 20.
109. Romániai Facebook statisztika megyékre lebontva:
<http://www.Facebrands.ro/map.html>. Letöltve: 2011. augusztus 27.

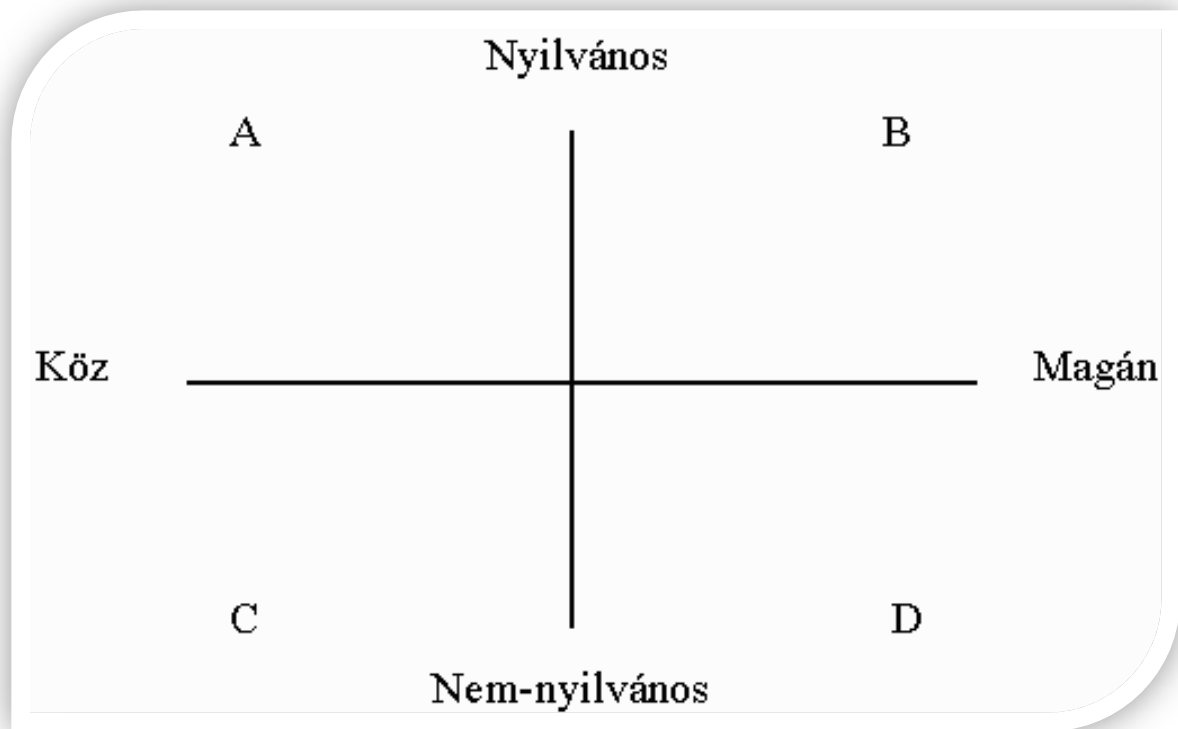
Melléklet

1. ábra: A személyes adatok nyilvánosságának időbeli alakulása a Facebookon, 2005

2. ábra: A személyes adatok nyilvánosságának időbeli alakulása a Facebookon, 2010. április

3. ábra: A kommunikációs aktusok strukturálása (Heller Mária tanulmányából kölcsönözve)